БИОМЕДИЦИНА, ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ПРАВО

За издавача
Проф. др Бранислав Ристивојевић
декан Правног факултета у Новом Саду

Управник Центра за издавачку делатност
Проф. др Љубомир Стајић

Уредник монографских издања
Мр Радмила Дабановић

Главни и одговорни уредник
Проф. др Слободан Орловић

Руководилац пројекта
Проф. др Гордана Ковачек Станић

Менаџер Зборника сажетака
Др Лука Батуран

Уредници рубрика
Др Лука Батуран
Др Иван Милић
Милица Ковачевић

Компјутерска обрада текста
Владимир Ватић, „Графит“, Петроварадин

Штампа
„Футура“, Петроварадин
Тираж: 60 примерака

ISBN 978-86-7774-218-8

2019

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ

БИОМЕДИЦИНА, ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ПРАВО

ЗБОРНИК САЖЕТАКА СА НАУЧНОГ СКУПА
НОВИ САД, 18. ДЕЦЕМБАР 2019. ГОДИНЕ

НОВИ САД, 2019.

Пројекат бр. 179079 који финансира Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ

Биомедицина и право

Др Гордана Ковачек Станић, редовни професор
Право детета да зна своје билошко порекло и правне последице овог права на породични статус 11

Др Маја Станивуковић, редовни професор
Биобанкарство и уговори о извозу матичних ћелија из крви пупчаника . . 15

Др Снежана Бркић, редовни професор
Психофизиологија рецептора вида 21

Др Драгиша Дракић, редовни професор
Трансплантациона медицина и право 23

Др Гордана Дракић, ванредни професор
Правни партикуларизам и правни положај ванбрачне деце у југословенској краљевини 25

Др Маша Кулаузов, ванредни професор
Побољшање положаја незаконитог потомства у Црној Гори крајем XIX века 29

Др Јелена Видић Трнинић, ванредни професор
Наследноправна заштита *nondum conceptusa* у праву Србије и осталим савременим правима Европе 31

Др Сања Радовановић, ванредни професор
Одговорност заступника банака матичних ћелија за повреду уговора о прикупљању и чувању матичних ћелија 33

Др Атила Дудаш, ванредни професор
Накнада штете због нежељеног рођења и нежељеног живота – нови облици правом признате штете у српском праву 35

Др Наташа Деретић, доценткиња
Уздизање „права на живот" на ниво основних људских права у држави Србији 37

Др Наташа Рајић, асистенткиња са докторатом
Право на живот у италијанској уставној перспективи 39

Др Сандра Самарџић, асистент са докторатом
Сурогација и право детета на живот 41
Др Ратко Радошевић, асистент са докторатом
Здравствена заштита у области биомедицине – између јавне службе и управне делатности 43

Заштита животне средине и право

Др Драган Милков, редовни професор
Заштита животне средине и државна управа 47
Др Љубомир Стајић, редовни професор
Енергетска безбедност и заштита животне средине 49
Др Душан Николић, редовни професор
Реформа права животне средине 51
Др Раденка Цветић, редовни професор
Специфичности грађанскоправног режима животне средине 53
Др Драго Дивљак, редовни професор
Институт одступања од међународних стандарда у области превоза опасне робе у праву Србије 55
Др Сенад Јашаревић, редовни професор
Заштита од родно заснованог насиља на раду 57
Др Сања Ђајић, редовни професор
Међународноправна заштита људског права на воду – од конституисања до данас 59
Др Татјана Бугарски, редовни професор
Слабости кривичноправне заштите животне средине 63
Др Бранислав Ристивојевић, редовни професор
Загађена клима 65
Др Слободан Орловић, редовни професор
Снага одредби о заштити животне средине у Уставу Србије 71
Др Бојан Пајтић, редовни професор
Нормативни оквир за имплементацију европских директива, препорука и уредаба из области заштите животне средине у наше позитивноправне прописе 73
Др Зоран Лончар, ванредни професор
Правна заштита странака у еколошким управним стварима 75
Др Владимир Марјански, ванредни професор
Осигурање од еколошких штета у пракси у Републици Србији 77
Др Петар Ђундић, ванредни професор
Интерес очувања животне средине и међународни уговори о подстицању и заштити улагања 79

Др Сандра Фишер Шобот, ванредни професор
Правно регулисање индустријских удеса у праву Европске уније 81
Др Бојан Тубић, ванредни професор
Париски споразум о клими и његове последице 83
Др Драгана Ђорић, доцент
Утврђивање појма и обима еколошке интелигенције, као посебне врсте друштвене свести 85
Др Александар Мартиновић, доцент
Заштита животне средине у контексту прикључења Републике Србије Европској унији 87
Др Марко Кнежевић, доцент
Невласници као имаоци захтева за пропуштање имисија у смислу чл. 5 ст. 1 Закона о основама својинскоправних односа 91
Др Цвјетана Цвјетковић Иветић, доцент
Хармонизација еколошких пореза у Европској унији 93
Др Урош Станковић, асистент са докторатом
Закон о шумама (1891) 95
Др Лука Батуран, асистент са докторатом
Финансијски подстицаји у сфери становања и станоградње 97
Др Стефан Самарџић, асистент са докторатом
Казненоправни аспекти илегалне трговине психоактивним супстанцама . 99
Др Иван Милић, асистент са докторатом
Раније чињење казнених дела из области заштите животне средине као отежавајућа околност у будућем казненом поступку 101

БИОМЕДИЦИНА И ПРАВО

342.7-053.2/.6:347.634

Др Гордана Б. Ковачек Станић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
g.kovacekstanic@pf.uns.ac.rs

ПРАВО ДЕТЕТА ДА ЗНА СВОЈЕ БИЛОШКО ПОРЕКЛО И ПРАВНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ОВОГ ПРАВА НА ПОРОДИЧНИ СТАТУС

Сажетак: У теорији и пракси породичног права, посебна пажња се поклања питањима биолошког порекла одређеног лица, нарочито после усвајања Конвенције Уједињених нација о правима детета 1989. године. Ове године се навршава 30 година од доношења Конвенције, па то представља мотив за поновну научну анализу овог питања, а сада са циљем да се утврди да ли право на сазнање порекла производи правне последице на друга питања породичног права, нарочито на породични статус (материнство и очинство).

Издвајају се три основна интереса за сазнање генетског порекла: медицински интерес, психолошки интерес, и интерес за крвним везама, који може бити не само психолошки него и материјални. Медицински интерес је посебно значајан у вези са заснивањем породице, због евентуалних озбиљних генетских недостатака које може носити будуће дете. Осим тога, овај интерес добија на значају уочавањем важности прилагођавања начина живота потенцијалним наследним болестима већ испољеним у одређеној породици, чиме се може евентуално спречити испољавање болести или се може допринети њеном каснијем појављивању или испољавању у блажем облику. Информације о току болести и резултатима третмана болести сродника оболелог могу бити од користи лекарима. Психолошки интерес се испољава кроз жељу и потребу за сазнањем порекла. Овај интерес је најснажнији у периоду пубертета, приликом формирања идентитета лица. Трећи интерес, материјални, испољава се кроз право на издржавање и право на наслеђивање детета у односу на родитеље и друге сроднике. Могло би се рећи да медицински и материјални интерес имају првенствено рационалну природу, док је психолошки умногоме ирационалан, али зато не мање значајан за дете.

Савременим достигнућима медицине се, с једне стране проширује круг ситуација у којима се биолишко и правно родитељство не поклапају, примењући поступке биомедицински потпомогнутог зачећа (донација семена,

јајне ћелије, ембриона, сурогат материнство), а са друге се проширује могућност утврђивања природног порекла коришћењем генетских анализа. Несагласност правног и биолошког родитељства може, такође, бити последица установе усвојења, али до несагласности може доћи и у породицама насталим природним рођењем. Када се ради о биомедицински потпомогнутом зачећу, сада већ многе земље уводе у своје законодавство право детета на сазнање идентификационих података о донору генетског материјала. Тако је у нпр у: Шведској (од 1984. године), Аустрији (од 1992. године), Швајцарској (од 1998. године), Холандији (од 2002. године), Великој Британији (од 2009. године). У праву Србије, праву земаља некадашње Југославије. праву Русије, Италије, Француске итд. још увек се сматра да подаци о донору треба да остану тајна.

У Србији, дете зачето поступком биомедицински потпомогнутог зачећа репродуктивним ћелијама даваоца има право да сазна само податке који су од медицинског значаја према Закону о биомедицински потпомогнутој оплодњи из 2017. године (чл. 57). Предвиђено је да ово право дете стиче када наврши 15 година живота, ако је способно за расуђивање. Медицински значај се може односити на дете, његовог будућег супружника, односно ванбрачног партнера, као и на њихово потомство.

Породични закон Србије из 2005. године први пут у домаће законодавство уводи одредбе о материнству и зачећу уз биомедицинску помоћ. Као и када се ради о материнству везаном за природно рођење, у закону постоји експлицитна одредба да је мајка детета зачетог уз биомедицинску помоћ жена која га је родила (чл. 57/1). Законодавац је дао примат чињеници ношења и рађања детета у односу на генетско порекло. Без обзира на чињеницу да дете може бити зачето дарованом јајном ћелијом (или је дарован ембрион), правна мајка је жена која је родила дете. Значи и у случају да дете не носи њене генетске карактеристике, она је правна мајка. Друго правило се односи на забрану утврђивања материнства жене која је даровала јајну ћелију (чл. 57/2). Смисао донаторства генетског материјала је у томе да жена која жели дете, а њена јајна ћелија не може да буде оплођена, добије јајну ћелију друге жене, која се затим оплоди семеним ћелијама њеног партнера, и након трансфера ембриона у тело жене која жели дете она носи и рађа дете. У том случају дете носи генетске особине жене даваоца и партнера жене која жели дете. Могуће је и донаторство ембриона, када дете неће имати генетске карактеристике ни једног од правних родитеља. С обзиром да ће дете одгајати жена која је родила дете, утврђивање материнства жене која је даровала јајну ћелију не би имало никаквог смисла. Али, ако би се радило о (прикривеном) случају сурогат материнства, ова одредба има много већи значај, јер управо жена чија је јајна ћелија оплођена и жели да буде мајка.

Породични закон Србије установљава правило по коме се оцем детета које је зачето уз биомедицинску помоћ сматра муж мајке, или ванбрачни партнер мајке, под условом да је за поступак биомедицински потпомогнутог оплођења дао писмени пристанак (чл. 58/1,2). Породични закон први пут уводи претпоставку очинства када се ради о ванбрачном партнеру мајке, сугеришући да су поступци зачећа уз биомедицинску помоћ дозвољени и за хетеросексуалне ванбрачне партнере. Када се ради о хомологној оплодњи, муж, односно ванбрачни партнер и јесте биолошки отац детета. Када се ради о хетерологној оплодњи (семеном даваоца), међутим, законско правило представља фикцију, јер је сигурно да муж мајке, или ванбрачни партнер мајке, није биолошки отац. Ако је муж или ванбрачни партнер мајке дао пристанак на оплодњу нема право да оспорава своје очинство (чл. 58/3). Једини случај када он има право на оспоравање очинства, а дао је пристанак на оплодњу, је ако дете није зачето поступком биомедицински потпомогнутог оплођења (чл. 58/4). Ово право постоји и у случају хомологне и хетерологне оплодње. У том случају муж, односно ванбрачни партнер, може поднети тужбу ради оспоравања свог очинства у року од годину дана од дана сазнања да дете није зачето поступком биомедицински потпомогнутог оплођења, а најкасније у року од 10 година од рођења детета (чл. 252/5).

Следеће правило се односи на случај када муж није дао сагласност на оплодњу уз биомедицинску помоћ. Он ће се сматрати оцем на основу правне претпоставке *pater est.* У том случају муж има право да оспорава своје очинство, ако је дете зачето семеним ћелијама трећег лица – даваоца. Ако се ради о хомологној оплодњи, дакле, семеном мужа, он не може да оспорава очинство, без обзира што није дао сагласност, јер он јесте природни отац. Питање је да ли је након оспореног очинства мужа мајке дозвољено утврђивање очинства. Правило је да се очинство мушкарца који је даровао семене ћелије не може утврђивати (чл. 58/5). Правне последице утврђивања очинства даваоца семена биле би супротне самом смислу вештачке оплодње семеном даваоца, која се примењује у циљу формирања родитељскоправних односа између мајке, детета и мужа мајке, односно ванбрачног партнера. Ако би се правним путем утврдило биолошко очинство даваоца семена, он би стекао и сва права и обавезе оца, што би било у супротности са материнством жене која се подвргла оплодњи да би одгајала дете заједно са својим мужем (ванбрачним партнером). Ако се ради о ванбрачној заједници, па ванбрачни партнер није дао сагласност на оплодњу, он се ни неће сматрати оцем. Његово очинство се може утврдити судским путем, али и признањем, што ће бити случај ако је његова сагласност изостала омашком, а не његовом вољом.

Применом биомедицински потпомогнуте оплодње може настати ситуација у којој дете има три генетска родитеља. Ради се о специфичном начину *in vitro* оплодње у којем се узимају јајне ћелије две жене и семене ћелије

једног мушкарца, те се од једне јајне ћелије користи само језгро, а од друге остали делови ћелије (ова жена је у ствари донор генетског материјала). На овај начин се избегавају тешке болести које су последица недостатака у митохондријама. Поступак митохондријалног трансфера се назива и *in vitro* фертилизација са три родитеља. У смислу породичног статуса, мајка детета ће бити жена која га је родила и њен супруг/ванбрачни партнер.

У садашњем тренутку уочава се постојање сукоба између права детета да сазна порекло и других права, права на приватност биолошког родитеља и на породичну сигурност породице. Приступ овом проблему првенствено се базира на процењивању значаја супротстављених права, а од тога да ли ће превагнути значај једног или другог права зависи да се усвоја решење ширих или ужих могућности остваривања права да се сазна порекло. Други могући приступ овом проблему био би у покушају да се сукоб права елиминише. Ова солуција претпоставља радикалну промену друштвеног и појединачног става о родитељству, на тај начин што би било потребно прихваити и одобрити чињеницу да дете може имати више од два родитеља са различитим улогама.

57.089:341.24]:061.1EU

Др Маја Д. Станивуковић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
m.stanivukovic@pf.uns.ac.rs

БИОБАНКАРСТВО И УГОВОРИ О ИЗВОЗУ МАТИЧНИХ ЋЕЛИЈА ИЗ КРВИ ПУПЧАНИКА

Сажетак: У 21. веку развио се један нови вид међународног банкарства – биобанкарство које је праћено међународним прометом матичних ћелија које се налазе у крви пупчаника и прикупљају се током порођаја. За износ између 1500 и 2000 долара, плус годишње одржавање између 90 и 200 долара, могу се прикупити ћелији са пупчане врпце приликом рођења и ускладиштити у замрзнутом стању на дуги рок, од двадесет до двадесет пет година. Касније се те ћелије могу користити у лечењу неких болести као што су анемија, леукемија и друге, тог истог детета, његових блиских сродника или трећих лица, мада је медицинска примена матичних ћелија у лечењу још увек у повоју и недовољно испитана. Прву трансплантацију матичних ћелија у крви пупчаника у терапеутске сврхе обавила је 1988. године француска докторка Елијана Глукман (Éliane Gluckman) пољско-јеврејског порекла, а од тада је извршено више од 20.000 таквих трансплантација широм света.

Чување матичних ћелија обављају јавне (националне) и приватне банке ћелија, прве бесплатно, а друге уз накнаду. Код првих реч је о донирању матичних ћелија за општу употребу из алтруистичких побуда, за лечење других оболелих лица. Донор престаје да буде власник ћелија – њихов власник постаје јавна банка и може их користити за клиничке сврхе. Међутим, због строгог правила о следљивости донор увек зна где се налази његов узорак и може га и сам користити уколико искрсне потреба, под условом да тај узорак није у међувремену употребљен. У приватним банкама ћелија, власник узорка се одређује према праву државе где се налази банка, али је власник по правилу и даље дете из чије су пупчане врпце узете, с тим да су родитељи као његови законски заступници, овлашћени да доносе релевантне одлуке у вези са узорком у његово име. Шансе да матичне ћелије узете при порођају буду и стварно употребљене за лечење тог истог детета статистички су врло мале. Када је у питању похрањивање узорака у приватним банкама за сопствене потребе стручњаци су доста скептични. Многи сматрају да те банке остварују значајан профит користећи љубав родитеља

према деци и дајући обећања о постизању потенцијалних здравствених користи које су углавном теоријске и по правилу неће никада бити искоришћене. У неким земљама, као што је нпр. Италија, оснивање и рад приватних банака ћелија нису дозвољени. Поред две поменуте врсте, постоје у неким земљама и породичне банке ћелија и хибридне приватно-јавне банке. (Више о овој теми видети код: Carlo Petrini, Umbilical cord blood banking: from personal donation to international public registries to global bioeconomy, Journal of Blood Medicine, 18 Јун 2014).

Правни основ за постојање банака ћелија у Европској унији је једна оквирна директива из 2004. године (Directive 2004/23/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on setting standards of quality and safety for the donation, procurement, testing, processing, preservation, storage and distribution of human tissues and cells) и низ директива донетих ради њене имплементације. У Србији се правни основ налази у Закону о људским ћелијама и ткивима (2018) који је заменио ранији Закон о трансплантацији ћелија и ткива (2009). Према образложењу законодавца, нови закон је усклађен са прописима Уније у овој области (списак тих прописа наведен је у образложењу закона на вебсајту Народне скупштине).

Занимљиво правно питање у тим оквирима везано је за примену Конвенције о људским правима и биомедицини (Сл. лист РС – Међународни уговори, бр. 12/2010), која у члану 21. забрањује да људско тело и његови делови буду извор новчане добити. Ипак, у члану 22, Конвенција отвара могућност за ову врсту „банкарског" пословања, јер предвиђа да „кад се приликом неког захвата одстрани неки део људског тела, он се може чувати и употребити у сврхе различите од оне ради које је узет једино кад се то чини у складу са одговарајућим поступком информисања и давања пристанка."

Ипак, у Србији тренутно нема јавне банке ове врсте, па родитељи који желе да чувају матичне ћелије прикупљене из крви пупчаника свога новорођенчета, могу да уговоре чување (складиштење) у иностранству, у приватним банкама ћелија и ткива које су основане и послују у иностранству. Чак и када домаћа јавна банка ћелија из крви пупчаника буде отворена, а изградња прве такве банке се због недостатка средстава одужила, број узорака које ће та банка моћи да узме на бесплатно чување (10.000) је значајно испод интересовања за ову врсту услуга у Србији. Већ сада је према неким извештајима закључено више од 30.000 уговора са домаћим држављанима о извозу матичних ћелија. Према подацима Министарства здравља, свака двадесета породиља у Србији закључује уговор о извозу матичних ћелија.

Основу за овај вид „банкарства" и „трговине" у Србији чини низ уговора којима се омогућава „извоз" и „складиштење" матичних ћелија у иностранству. Реч је о приватноправним уговорима са иностраним елементом.

Уговор о извозу по правилу закључују родитељии новорођеног детета (у неким земљама уговорна страна могу бити и блиски сродници детета као што су баба и деда) са једне стране, са заступником – лицем које је овлашћено да обавља послове извоза матичних ћелија, са друге стране. У Србији, право на извоз матичних ћелија је релативно резервисано право, јер и сама делатност, као и сваки појединачни извоз, подлежу дозволи надлежног органа – Управе за биомедицину основане у оквиру Министра здравља (чл. 8, 9 и 41). Тренутно се на вебсајту Министарства здравља, односно, Управе за биомедицину, наводи шест овлашћених „дистрибутера", а у ствари заступника, од којих сваки заступа по једну или више иностраних банака ћелија. Две банке ћелија имају седиште у Швајцарској (у Цириху и Лугану), две у Ростоку и Лајпцигу у Немачкој, једна има седиште у Нотингему, у Уједињеном Краљевству и две у Грчкој (једна у Солуну и друга у Марусију). (Извор: вебсајт Управе за биомедицину при Министарству здравља). Реч „дистрибутер" коју законодавац употребљава у горе наведеном закону, стављена је под знакове навода због тога што по својој правној природи овај уговор више личи на уговор о заступању, него на уговор о дистрибуцији.

Уговор о чувању матичних ћелија не закључује се, према доступним информацијама, директно између родитеља и иностране банке ћелија, већ између иностране банке ћелија и домаћег „дистрибутера". Занимљиво је да домаћи „дистрибутери" на својим вебсајтовима који су иначе богато опскрбљени разним врстама информација не наводе готово никакве информације о правним аспектима овог правног посла – ко су уговорне стране, које су њихове уговорне обавезе, начин решавања спорова и слично.

Управа за биомедицину приликом издавања дозволе тражи да уз захтев за извоз, који подноси „дистрибутер" буде приложен доказ о уплаћеној административној такси (10.800 динара), образац о сагласности попуњен у три примерка, *уговор са родитељима из кога се види да је дистрибутеру дато право на подношење захтева (за извоз) у име родитеља и дистрибуције у одређену иностран банку*, те *„закључен писани уговор између Банке и овлашћеног дистрибутера са дефинисаним условима који обезбеђују следивост и услове квалитета и безбедности дистрибуције."*

Из приложеног закључујемо да наша држава за издавање дозволе не захтева прилагање уговора између родитеља и банке у којој ће се складиштити и чувати матичне ћелије. То свакако не значи да нема директног уговорног односа између родитеља и банке. Такав уговорни однос, уколико није регулисан писаним уговором, постоји као усмени уговор о пружању услуга складиштења који се закључује преко заступника – домаћег „дистрибутера". Приликом „израде законске регулативе из области трансплантације ћелија и ткива, која ће потпуније регулисати ову област" и која се најављује у скорој будућности, требало би јасније дефинисати правни оквир ове

врсте трговине услугама и предвидети обавезу закључења писаног уговора између стране банке ћелија и домаћих лица – родитеља детета, чиме би се обезбедила већа транспарентност права и обавеза уговорних страна, боља информисаност и јаснији механизам правне заштите у случају спора.

У пракси се појавио случај који указује на могуће правне проблеме у остваривању правне заштите према садашњем режиму. Родитељи из Србије (Петаковићи) закључили су уговор о чувању матичних ћелија при рођењу своје ћерке са заступником швајцарске банке ћелија Крио Сејв (Cryo Save). Када су овог пролећа, после седам година, затражили од банке да транспортује матичне ћелије до клинике у САД-у, где је ћерка требало да буде потврgнута одговарајућој терапији против тешке болести, установило се да су матичне ћелије током транспорта уништене. Због неисправности уређаја и дужине трнаспорта матичне ћелије су на одредиште стигле на температури од +15 уместо на температури од -150 која је неопходна да би се очувале. Касније се испоставило да је приватна банка ћелија Крио Сејв већ дуже време била у финансијским потешкоћама, те да је морала отићи под стечај, а надлежни орган у Швајцарској јој је убрзо потом одузео дозволу за рад. Велики број узорака матичних ћелија, укључујући и оне које су овој банци поверили родитељи из Србије, премештен је без њиховог знања, а чини се и без изричите сагласности (у зависности од садржине уговора) у другу приватну банку ћелија која има седиште у Пољској. Са „дистрибутером" Крио Сејва у Србији је према извештајима новинара било закључено преко 12.000 уговора. Рачун овог друштва са ограниченом одговорношћу био је први пут блокиран у Србији већ 2017. године.

У случају да права и обавезе из уговора о чувању матичних ћелија буду прекршене или да једна од страна из неког разлога жели да раскине уговор, поставља се питање доступних механизама правне заштите уговорних права. Та заштита може се остварити пред судом, али се као и у сваком другом спору са иностраним елементом, постављају уобичајена питања међународног приватног права: да ли је домаћи суд надлежан за дати уговорни спор и које право је меродавно за уговор. Ако домаћи суд донесе одлуку којом се досуђује накнада штете због кршења уговорних права, поставиће се и питање извршења те одлуке у иностранству. Доступан је, наравно, и суд у иностранству, у седишту пружаоца услуге – банке матичних ћелија, али је тужба пред иностраним судом скуп подухват који знатно превазилази вредност уговора.

У раду су изложена правила српског међународног приватног права која могу бити од значаја за правно регулисање поменутих уговора.

Одредбе Закона о решавању сукобу закона дају јасне, мада не увек и задовољавајуће одговоре на прва два питања. Те одредбе могу се користити за успостављање надлежности домаћег суда како против домаћег „дистри-

бутера“, тако и против иностране банке ћелија. Члан 46 ЗРСЗ предвиђа надлежност по пребивалишту, односно, седишту туженог што је довољно за успостављање надлежности у односу на „дистрибутера“ који је привредно друштво са седиштем у Србији. Члан 55 ЗРСЗ предвиђа да ће у споровима против физичког или правног лица које има седиште у иностранству, за обавезе које су настале у Републици Србији или које се морају извршити на територији Републике Србије бити надлежан суд Републике Србије ако то лице има на територији Републике Србије своје представништво или заступништво или ако је у Републици Србији *седиште правног лица коме је поверено вршење његових послова*. На основу ове одредбе може се успоставити надлежност домаћег суда за уговорни спор са банком, будући да обавезе банке настају у Републици Србији ако се на нашој територији закључује уговор између родитеља и банке преко „дистрибутера“ као заступника и да се „дистрибутер“ може сматрати правним лицем коме је поверено вршење послова иностране банке ћелија.

Меродавно право за уговор о чувању матичних ћелија биће одређено у складу са члановима 19 и 20 ЗРСЗ који предвиђају могућност избора меродавног права, уз ограничења која намеће јавни поредак и принудни прописи, а у случају да меродавно право није изабрано, меродавно ће бити право седишта банке, као право седишта оставопримца (депозитара) уколико би се уговор који она има са родитељима квалификовао као уговор о остави. То у случају уговора који се закључују у Србији значи да ће у одсуству избора меродавног права, бити меродавно страно право (немачко, швајцарско, грчко или енглеско уговорно право). Постоји ипак могућност одступања од права депозитара, ако околности случаја упућују на друго право као уже повезано.

У случају да је тужена страна банка ћелија отишла под стечај, домаћи суд би могао да настави парнични поступак покренут у нашој земљи против банке чим га страни стечајни управник обавести да преузима вођење поступка. Парнични поступак би се могао наставити под претпоставком да је тужилац пријавио своје потраживање у страном стечајном поступку и да је то потраживање оспорено. Међутим, уколико у страној земљи где се води стечајни поступак није могуће признање и извршење домаћих судских одлука у стечајном поступку као основа за признавање потраживања, продужење парничног поступка пред домаћим судом за странку не би имало практичног значаја. Решење за предупређивање оваквих ситуација које би законодавац могао да усвоји је да се заступници страних банака матичних ћелија који послују у Србији обавежу да се осигурају код домаћих осигуравача у вредности уговора које закључују на домаћем тржишту. На тај начин би домаћи држављани имали могућност да остваре своја потраживања пред домаћим судом.

343.12:159.9

Др Снежана С. Бркић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
s.brkic@pf.uns.ac.rs

ПСИХОФИЗИОЛОГИЈА РЕЦЕПТОРА ВИДА И ЊЕН ЗНАЧАЈ ЗА ПСИХОЛОГИЈУ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА

Сажетак: Најважнији део психологије кривичног поступка је психологија исказа појединих учесника поступка. Треба имати у виду да сваки исказ у процесном смислу има и психолошку димензију. У психолошком смислу, исказ представља саопштавање одређеног психичког садржаја, што омогућавају четири међусобно повезана психичка процеса: опажање, памћење, мишљење, и саопштавање. Опажање је један од интелектуалних психичких процеса који започиње деловањем дражи на људска чула. Дражи су различити облици енергије која делује као стимуланс на наше чулне органе, изазива нервно узбуђење, које се претвара у нервне импулсе, који се спроводе нервним путевима до коре великог мозга.

Један од субјективних фактора који утичу на опажање је анатомски фактор. Он чини органску основу опажања а састоји се од чулног органа, нервних путева и нервног центра. Развијеност и исправност ових органа је предуслов исправности и потпуности перцепције. Ми се у овом раду нећемо бавити променама тих органа у разним фазама развоја детета, као ни њиховим дегенеративним променама у старости, јер смо то питање већ обрадили у два објављена чланка.[1] Овде ће бити реч о перцептивним способностима одраслог човека у смислу способности разликовања разних квалитета, интензитета и односа међу дражима у оквиру једног чулног модалитета, у овом случају чула вида. Око 90% свих осета које имамо, чине видни осети. Циљ је овог рада да покаже како психофизиологија рецептора вида утиче на нашу већу или мању способност разликовања разних квалитета боја, светлине, облика, величине, удаљености, дубине и кретања предмета. Способност опажања кретања предмета може бити нарочито важна код саобраћајних кривичних дела, при чему ће бити указано и на најчешће грешке приликом процењивања брзине кретања моторних возила. Биће приказан и тзв. Пур-

[1] Снежана Бркић, Специфичности опажања деце – сведока, Ревија за криминологију и кривично право 2-3/2011, с. 285-309; Снежана Бркић, Психолошки аспекти сведочења старих лица, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 4/2012, с. 193-217.

кињеов ефекат, тј. опажање светлине хроматских боја у сумраку, могућност опажања при месечевој светлости и проблем снежног слепила. Указаће се и на биолошке факторе који утичу на оштрину вида, на адаптацију ока на светло и на мрак, као и на обим видног поља. Посебно ће се размотрити поједине мане ока које могу утицати на погрешно опажање, као што су слепило, кратковидост, далековидост, старачка видљивост, астигматизам, смањена или искључена могућност распознавања боја (далтонизам), као и поремећај познат под називом кокошије слепило.

581.143.4:34

Др Драгиша С. Дракић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
d.drakic@pf.uns.ac.rs

ТРАНСПЛАНТАЦИОНА МЕДИЦИНА И ПРАВО

Сажетак: Пресађивање делова људског тела са једног лица на друго започело је крајем деветнаестог века, трансплантацијом рожњаче ока. Од друге половине двадесетог века трансплантација се проширила и на друге људске органе и делове тела, али и ткива и ћелије организма. Она је данас општеприхваћен начин лечења људи у најширем смислу те речи. Такође, она добија све ширу примену у медицинској пракси великог броја земаља, с тим што су неке земље доста одмакле у том смислу, како квантитативно – у погледу броја годишње извршених трансплантација, тако и квалитативно – у смислу успешности спровођења појединачних трансплантација.

Постоји неколико разлога који су допринели порасту броја трансплантација на глобалном плану данас, са тенденцијом даљег раста. Као прво, за то је најзаслужнији напредак медицине. Побољшање медицинске технике, усавршавање дијагностичких поступака, и повећање ефикасности лекова који треба да пруже потпору у целокупном процесу лечења, омогућили су функционалну расположивост трансплантираних органа у дужем временском периоду, као и успешније спровођење третмана. Самим тим, повећана је шанса за преживљавање пацијената у току самог поступка трансплантације, као што је и продужен просечан животни век пацијената који су примили орган. Такође, променила се и друштвена клима која је раније дестимулисала сваки покушај шире примене оваквог начина лечења. И владајуће државне структуре већине земаља препознале су потребу и значај трансплантације, те се све више новца издваја у ту сврху, с циљем успешног спровођења овог веома скупог и надасве комплесног подухвата.

Коначно, ова осетљива материја добија и своју правну подршку, те су парламенти великог броја земаља у последњих неколико десетина година донели законе који настоје да детаљно и прецизно уреде ову веома осетљиву област. Истовремено настојећи да компликованим формално-правним процедурама не отежају или сасвим онемогуће спровођење у живот предметних прописа. Изазов законодавца је овде велики јер, с једне стране, треба омогућити широку примену поступака трансплантационе медицинске технологије, а с друге стране онемогућити злоупотребе до којих може доћи у пракси.

Треба посебно истаћи два законска решења која су стимулативно деловала на пораст броја извршених трансплантација. То је, као прво, проглашавање у већини земаља тзв. мождане смрти за правну релевантну смрт, након које би се могло приступити поступку трансплантације. На овај начин је тренутак наступања смрти померен уназад, чиме је омогућено да што већи број органа у тренутку смрти даваоца буде у функционално задовољавајућем стању, како би се благовремено и ефикасно могли искористити у трансплантационе сврхе. Као друго, уведен је тзв. претпостављени пристанак грађана као потенцијалних донора. То значи да се функционални органи и делови тела сваког лица могу употребити у тренутку смрти у сврху трансплантације, осим уколико се за живота неко лице није изричито успротивило да се његови органи искористе у ту сврху, и ту своју изјаву оверило на формалноправно задовољавајући начин.

На крају бисмо још једном нагласили колико је важно да се приликом регулисања предметне материје буде веома опрезан. Правна подршка трансплантацији органа не сме бити неограничена и некритичка. Она не би смела отворити могућност за лично богаћење посредника у трговини органима, било да је реч о физичким или правним лицима, или чак државама односно квази-државама. Такође, не би се смело допустити да се под плаштом хуманитета одвија беспризорна, илегална трговина на црном тржишту органа. На крају се може закључити да не би требало тежити трансплантацији по сваку цену, па и по цену правне и личне несигурности грађана, како се не би укинио, или сасвим ставио у други план њен хуманитарни карактер, као и обезвредио племенити и узвишени чин милосрђа који се налази у основи овог медицинског поступка.

347.632(497.1)“1918/1945“

Др Гордана М. Дракић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
g.drakic@pf.uns.ac.rs

ПРАВНИ ПАРТИКУЛАРИЗАМ И ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ВАНБРАЧНЕ ДЕЦЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ КРАЉЕВИНИ

Сажетак: Маркантно обележје правног система у југословенској Краљевини представљао је правни партикуларизам. Последице партикуларизма нарочито су се огледале на пољу приватног права. Примена различитих прописа доводила је грађане исте државе у неједнак правни положај. На сваком од шест правних подручја у држави важили су правни прописи наслеђени из правних система држава у чијем саставу су се поједина подручја налазила пре настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Заједничка југословенска држава требало је да има јединствени правни систем и одговарајуће прописе. Процес унификације права требало је да изнедри јединствене законе који би униформно регулисали правне односе на територији читаве државе.

Негативне реперкусије правне неједнакости нарочито су биле изражене у домену брачног и породичног права. Наиме, на истој државној територији постојали су различити прописи о браку, световни и верски, а за брачне спорове били су надлежни државни, али и духовни судови. Исто тако, права и дужности родитеља и деце били су различито уређени. Према аустријском Општем грађанском законику, § 138, као деца рођена у браку сматрала су се деца коју је супруга родила „у седмоме месецу по закључењу брака или у десетом месецу било по смрти мужа или по потпуном разрешењу брачне везе”. Ванбрачна деца нису уживала иста права као деца рођена у браку. Према аустријском Законику као ванбрачна сматрала су се деца коју је, како је наведено, „истина родила супруга, али пре или после законскога рока одређеног с обзиром на закључени или разрешени брак”. Наведена правна претпоставка наступала је код ранијег рођења, тек онда, ако муж, који није знао за трудноћу пре женидбе, у року од три месеца од рођења детета судским путем оспори да је он отац детета. Од стране мужа оспорена законитост ранијег или каснијег рођења детета могла се, у току три месеца, доказати само посредством вештака који је на основу дететових и мајчиних својстава утврђивао узроке тог изванредног случаја. Брачност детета рођеног у законском року муж је имао право да оспори у року од три

месеца по добијеном извештају. Уколико родитељи ванбрачног детета накнадно склопе брак оно се од тог тренутка сматрало за дете рођено у браку. До позакоњења ванбрачног детета долазило је и када се отклоне препреке због којих је брак његових родитеља сматран за неважећи.

Општи грађански законик из 1811. године био је у важности на већем делу државне територије југословенске Краљевине. Аустријски законик послужио је као основ за рад комисије надлежне за кодификацију грађанског права у југословенској међуратној држави. У погледу регулативе која се односила на положај ванбрачне деце, али и породичног права уопште, Аустријски грађански законик је, према мишљењу стручњака савременика, био веома застарео.

Српски грађански законик разликовао је брачну, ванбрачну и усвојену децу и у складу с тим разликовањем одређивао њихове односе према родитељима и хранитељима. Брачном децом Законик је сматрао децу рођену после 180. дана након венчања или у року од 300 дана после смрти супруга или развода. Отац је могао да оспори законитост детета рођеног унутар поменутих временских одредница једино уколико би доказао да није могао полно да општи са својом супругом у том периоду.

Ванбрачна деца су, према Српском грађанском законику, била она коју је родила неудата жена пре сто осамдесетог дана од склапања брака, односно после протека 300 дана од мужевљеве смрти или развода брака. Мајка је била дужна да се стара о здрављу и добробити свог ванбрачног детета да га васпитава и поучава у вери. Према Српском грађанском законику није било дозвољено да се истражује ко је отац ванбрачног детета. У црквене књиге рођених ванбрачно дете могло је бити уписано искључиво под мајчиним именом, осим уколико отац одобри да се дете упише под његовим именом. Ванбрачна деца постајала су законита конвалидацијом рушљивог брака или након што се родитељи детета накнадно венчају.

На подручју Војводине примењивали су се угарски закони, а законитим дететом сматрало се оно које се роди најмање шест месеци након закључења или највише десет месеци након престанка законитог или путативног брака. Такво дете се као законито морало уписати у матичну књигу рођених и када је било очигледно да муж не може бити отац детета, с обзиром на то да је само суд био овлашћен да утврди незаконитост детета које је рођено у браку. Дете рођено у првих шест месеци брака сматрано је, према војвођанској правној пракси, за, накнадним браком, позакоњено дете. Према одговарајућој наредби министра унутрашњих дела, такво дете је морало бити уписано у матичну књигу рођених као законито. Међутим, уколико би муж оспорио законитост детета рођеног у првих шест месеци брака, оно се сматрало незаконитим, а муж није морао доказивати да није отац детета. Осим накнадним браком родитеља, дете је могло бити позакоњено и актом, т. зв. милошћу,

владаоца. Супруг који призна незаконито дете своје жене био је везан својом изјавом и лишавао се права да накнадно оспорава законитост детета.

Комисија за израду југословенског грађанског законика завршила је свој посао 1934. године када је објављена Предоснова Грађанског законика за Краљевину Југославију. Текст Предоснове је послат правним факултетима, судовима и релевантним установама широм државе ради прибављања критичких мишљења. Нико од чланова Комисије за израду јединственог Грађанског законика није имао посебно задужење да припреми нацрт одредаба о односима родитеља и деце, већ се на седницама дискутовало о предметним решењима у Аустријском грађанском законику и у њима су вршене измене у складу са потребама и мишљењем Комисије. Дакле, одредбе Предоснове о односима родитеља и деце, укупно 53 параграфа, у основи су биле исте као у аустријском Општем грађанском законику. Међутим, за разлику од изворника у Предоснови је било усвојено решење да се дете сматра за брачно и у случају ако је рођено пре протека 180 дана од закључења брака, односно до истека 300 дана после мужевљеве смрти, развода брака или расставе од стола и постеље. Родитељи су имали дужност да децу пристојно издржавају и васпитају. Отац је, према слову одговарајуће одредбе, нарочито био дужан да издржава своју децу, док је мајка била дужна да се стара о њиховом здрављу и нези.

Параграфом 191 Предоснове било је одређено да ће се за оца ванбрачног детета сматрати онај за кога се докаже да је са мајком детета имао полни однос у периоду од 300. до 180. дана пре рођења детета или онај ко би то, и ван суда, признао. С друге стране, било је одређено да ће признање очинства бити правоваљано само онда ако је отац пред матичарем у присуству два сведока, који су његово очинство потврђивали, у сагласности са наводом мајке признао да је отац детета. Уколико би се дете родило пре истека 180 дана од склапања брака, а супруг није пре венчања знао за трудноћу своје жене, могао је у року од шест месеци од рођења детета оспоравати претпоставку брачног рођења изјавом пред судом да није отац детета. Деца рођена ван брака су накнадним склапањем брака њихових родитеља постајала законита. Предосновом је било предвиђено да се дете могло позаконити и милошћу владаоца. Деца рођена у браку који није био правно ваљан сматрала су се као брачна без обзира на то да ли су родитељи у време склапања брака били у доброј вери у погледу брачне сметње. Ванбрачно дете је добијало мајчино презиме. Супруг је могао, уз поштовање предвиђене процедуре, дати своје презиме ванбрачном детету своје жене. И ванбрачно дете је имало право на издржавање од стране својих родитеља, у првом реду оца, а родитељи су могли да се договоре о издржавању и васпитавању ванбрачног детета водећи рачуна о његовим интересима.

Објављивањем Предоснове Грађанског законика за Краљевину Југославију покренута је јавна полемика о усвојеним решењима. Мишљења о тексту Предоснове која су релевантни субјекти достављали Министарству правде требало је да представљају основу за измену и побољшање текста. Јавна дискусија је, међутим, потрајала дуже него што је било планирано, јер су критике Предоснове у целини биле бројне. Осим тога, текст Предоснове објављен је без пратећег службеног образложења, које је објављено тек 1939. године када је рад на јединственом грађанском Законику улазио у двадесету годину. Стога су застарела решења која су подразумевала неравноправан положај ванбрачне деце у односу на брачну остале на снази све до краја постојања међуратне југословенске државе.

347.632(497.16)”18”

Др Маша М. Кулаузов, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
m.kulauzov@pf.uns.ac.rs

ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА НЕЗАКОНИТОГ ПОТОМСТВА У ЦРНОЈ ГОРИ КРАЈЕМ XIX ВЕКА

Сажетак: Ванбрачно родитељство је у свим патријархалним друштвима сматрано великом породичном срамотом и грехом. Ипак, у позитивном праву Црне Горе с краја XIX века одговорност за овај презира достојан чин девојке „грешнице” лежала је и на њеним родитељима, који су били дужни да своју децу упућују на добро и поштено владање. За грубо занемаривање својих родитељских дужности били су санкционисани високом глобом од 50 талира коју је требало уплатити у фонд за незаконити децу. Овај пропис *Наредбе о ванбрачним преступима* од 11/23. септембра 1884. године није остао мртво слово на папиру; сачувана судска пракса представља непорецив доказ да су очеви заиста врло често плаћали новчане казне за ванбрачне преступе својих кћери. Проширење круга лица одговорних за овакав вид кршења полног морала имао је, између осталог, за циљ и поправљање макар материјалног положаја ванбрачног потомства, јер се наплаћивањем новчаних казни пунила каса фонда за незаконити децу.

Ипак, далеко значајнији корак у правцу побољшања позиције ванбрачне деце учињен је прописивањем обавезе неожењеног момка који ступи „у блуд” са девојком, услед чега она затрудни, да се са њом венча. Уколико не би пристао, био је дужан да девојци и детету преда сву своју имовину уз истовремену забрану да ступи у други пуноважни брак. Девојчина воља се није узимала у обзир; она се није ни питала да ли жели да ступи у брак са момком са којим је „згрешила”. Ако не би пристала на заснивање брачне заједнице била би прогнана преко границе а дете би било предато оцу (тач. III *Наредбе*). У наведеном случају интерес малолетног детета претпостављен је вољи и жељама његових природних родитеља.

Како би се осигурала ефикасна примена ове императивне норме, чл. 1 *Закона о ванбрачној дјеци за Књажевину Црну Гору* од 9/21. децембра 1892. године била је установљена обавеза истраживања ванбрачног очинства, и у том смислу дужност мајке да открије оца свог ванбрачног детета. Наиме, свака неудата женска особа која би затруднела имала је законску обавезу да, под претњом казне, пријави трудноћу најближем суду. Уколико не би поступила

по овој законској норми већ би покушала да сакрије трудноћу, за свој чин не би била санкционисана само она, него и родбина која јој је помогла у тој намери. Будући да је прикривање другог стања имало смисла само ако би се незаконити потомак по рођењу лишио живота, за чедоморство је била прописана смртна казна, како за извршиоца злочина, тако и за саучеснике (тач. V *Наредбе* из 1884. године). *Законом* из 1892. године је наведена одредба допуњена и строгим санкционисањем прекида нежељене трудноће десетогодишњом казном робије за девојку и њене помагаче (чл. 18).

С обзиром на то да се претпостављало како ће ванбрачна мајка све учинити да се реши нежељеног плода, овим комплементарним законским одредбама пружена је максимална могућа правна заштита још нерођеном ванбрачном потомку чије зачеће није пријављено надлежним властима.

347.65:[57.089:612.013(4)

Др Јелена Ђ. Видић Трнинић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
jvidic@pf.uns.ac.rs

НАСЛЕДНОПРАВНА ЗАШТИТА NONDUM CONCEPTUSA У ПРАВУ СРБИЈЕ И ОСТАЛИМ САВРЕМЕНИМ ПРАВИМА ЕВРОПЕ

Сажетак: У данашње време, вештачка оплодња *post mortem* дозвољена је у мањем броју европских права, као што су Велика Британија, Шпанија, Холандија, Грчка, Белгија и Македонија. У осталим правним уређењима она је или забрањена или није правно регулисана. Посматрано независно од става конкретног законодавства у погледу допуштености постхумне оплодње, земље са европског правног простора, генерално посматрано, не посвећују одговарајући степен пажње заштити наследноправних интереса постхумно зачете деце. Изузетак од наведеног, не представљају ни законодавства у којима је овај вид оплодње дозвољен, с обзиром да ни у њима, по правилу, није нормирано право постмортално зачете деце да се појаве у својству законских наследника оставиоца. Оваква решења чине се неприхватљивим, имајући у виду да чак и у правима где је постхумна оплодња забрањена, сама могућност да до противправног зачећа дође у пракси, намеће потребу за изналажењем одговарајућих правних инструмената у циљу остваривања наследних права *nondum conceptusa.* Заправо, питање заштите његовог наследноправног положаја поставља се независно од евентуалне законске забране коришћења семених ћелија човека након његове смрти за вештачку оплодњу.

Иако је неспорно да је у циљу поуздања наследника и трећих лица у сигурност правног промета, пожељно да се наследноправне последице оставиочеве смрти неодложно и поуздано утврде, у случају постморталног зачећа, неопходно је одступити од правила према којем наследник мора коегзистирати са оставиоцем и то превасходно из разлога правичности, односно неопходности да норме наследног права обезбеде једнак наследноправни положај сваком оставиочевом детету. У мањем броју правних уређења, као што су Немачка, Аустрија, Швајцарска и Чешка, постигнут је компромис између ова два интереса, и то конкретно, путем установе фидеикомисарне супституције, којом се омогућује детету зачетом након смрти оставиоца да га наследи у својству накнадног наследника. Имајући у виду да се ради о веома значајном питању, за очекивати је да ће у будућности и остала савремена

законодавства бити суочена са неопходношћу одговарајућег начина правне регулативе наследних права постхумно зачете деце.

Како српско право не препознаје постхумно зачету децу као наследнике свог преминулог биолошког родитеља, законодавац би независно од забрањености постхумне оплодње, требао да изврши извесне интервенције у постојеће материјалноправне норме у области наслеђивања у циљу гарантовања права на наслеђе живо рођеног детета. У том смислу, потребно је проширити актуелну фикцију о зачетом, а нерођеном детету, с тим што би из разлога правне сигурности, стицање права на наслеђе *nondum conseptusa* требало условити његовим рођењем у разумном временском периоду након оставиочеве смрти. Поред наведеног, у циљу ефикасног остваривања права на наслеђе у поступку за расправљање заоставштине, законодавац би требао да изврши и захват у постојеће процесноправне норме, у погледу регулисања начина поступања оставинског суда у случају постхумног зачећа детета.

57.089:347.56

Др Сања М. Радовановић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
s.radovanovic@pf.uns.ac.rs

ОДГОВОРНОСТ ЗАСТУПНИКА БАНАКА МАТИЧНИХ ЋЕЛИЈА ЗА ПОВРЕДУ УГОВОРА О ПРИКУПЉАЊУ И ЧУВАЊУ МАТИЧНИХ ЋЕЛИЈА

Сажетак: Појам „матичне ћелије" је дуго присутан у биотехнологији и медицини. У најопштијем смислу, матичне ћелије представљају такве ћелије које су способне да се самостално обнављају и производе нове, нематичне ћелије ћерке кроз ћелијско раздвајање. Другим речима, оне су основне ћелије људског организма од којих настају сва ткива у нашем телу. Природно својство им је да регенеришу оштећена ткива.

Захваљујући овим јединственим својствима матичних ћелија људског ембриона, биотехнолошка наука је отворила нов прозор у будућност медицинских дијагностиковања и терапија за бројне болести. Наиме, способност да се плурипотентна ћелија развије у било коју ћелију, па надаље у ткиво, односно орган људске јединке дала је наду савременој медицини да се третманом „замене" оштећеног или уништеног органа болест потпуно елиминише. Тако, у литератури се најчешће истиче да је оваква терапија могућа код неуролошких обољења, као што је Паркинсонова болест, оштећења кичменог стуба и слично. Штавише, нешто касније је откривено и да зреле ћелије могу да буду репрограмиране, тако да буду плурипотентне. Другим речима, специјализована ћелија одраслог организма може да буде враћена у плурипотентну фазу развоја.

У савременој медицини познати су бројни терапеутски учинци ових ћелија, као и поступци њиховог добијања из извора који се не сматрају инвазивним нити се сматрају деловима људског организма. При том се најчешће мисли на матичне ћелије добијене из коштане сржи, крви или ткива плаценте, зреле матичне ћелије добијене репрограмирањем мртвих ћелија, итд. С аспекта правне струке, употреба матичних ћелија отворила је низ питања, како оних која се тичу могућности патентирања проналаска, тако и оних која се тичу односа који настају између различитих субјеката у поступку прикупљања, транспортовања, чувања и, коначно, употребе матичних ћелија у лечењу.

Премда медицинска и биотехнолошка истраживања још увек не могу да дају поуздан и коначан одговор на питање које болести и у којој мери се

могу лечити матичним ћелијама, последњих деценија, бар када је реч о Србији, је актуелизовано питање њиховог прикупљања из крви или ткива плаценте. Међутим, оно што је значајно у контексту нашег истраживања, тиче се специфичних услова под којима се матичне ћелије прикупаљају, транспортују и чувају ради евентуалног каснијег коришћења.

Недавно је у српској, и светској јавности, одјекнула вест о банкроту швајцарске банке матичних ћелија, Криосејв, у којем се чува велики број ћелија из Србије. Наравно, питање које се у заинтересованој јавности поставља јесте да заступници банака са којима су родитељи били у непосредној комуникацији приликом закључења уговора одговарају за евентуалну повреду уговорних обавеза.

С правног аспекта, одговор се може дати тек анализом сложених правних односа који настају између банке матичних ћелија и родитеља, заступника банака, као и субјеката који учествују у припремању, криопрезервацији и транспосрту прикупљених матичних ћелија.

У Републици Србији не постоје банке матичних ћелија. Стога родитељи који желе да сачувају матичне ћелије из крви или ткива плаценте закључују уговоре са страним банкама, најчешће преко овлашћених заступника, који су регистровани код Министарства задравља, Управе за биомедицину. С обзиром на то да складиштењу и чувању матичних ћелија претходи низ других радњи које је потребно обавити стручно и под посебним условима, питање одговорности за учињени пропуст представља једно од најрелевантнијих, али истовремено и једно од најсложенијих у уговорном односу поводом чувања матичних ћелија.

Поступак предаје матичних ћелија на чување може се поделити у две фазе. Прва се тиче тзв. припремних радњи, које подразумевају обезбеђење предуслова за прикупљање материјала, достављање медицинских сетова и организовање превоза матичних ћелија у иностранство. За сваку од наведених радњи, овлашћени заступник стране банке матичних ћелија мора имати потписан уговор са субјектима који радњу непосредно предузимају. По правилу, и те уговоре заступник закључује у име и за рачун свог властодавца, банке матичних ћелија. Овлашћени заступник доставља одговарајући сертификат о стручно извршеној обради, квалитету и чувању матичних ћелија.

Након што је материјал запримљен од стране банке којој је поверен на чување, банка преузима обавезу да изврши потребне лабораторијске анализе узорака достављених матичних ћелија. Пошто утврди да је достављени материјал исправан, матичне ћелије се замрзавају и чувају у трајању, по правилу, од двадесет година.

Имајући у виду да заступник није уговорна страна, већ уговор о чувању матичних ћелија закључује у име и за рачун банке матичних ћелија, он не одговара за повреду уговорних обавеза.

347.426.6:618.39(497.11)

Др Атила И. Дудаш, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
a.dudas@pf.uns.ac.rs

НАКНАДА ШТЕТЕ ЗБОГ НЕЖЕЉЕНОГ РОЂЕЊА И НЕЖЕЉЕНОГ ЖИВОТА – НОВИ ОБЛИЦИ ПРАВОМ ПРИЗНАТЕ ШТЕТЕ У СРПСКОМ ПРАВУ

Сажетак: Усвајање Закона о превенцији и дијагностици генетичких болести, генетички условљених аномалија и ретких болести (у јавности познат само као „Зојин закон“) имало је за циљ да устроји ефикаснији систем за превенцију и дијагностику таквих болести и аномалија. У овом закону су међутим нашла места два института савременог одштетног права која изазивају не само правне, већ и бројне медицинске, етичке и филозофске дилеме. У питању су одговорност за „нежељено рођење“, тј. одговорност за штету коју трпи родитељ због рођења детета са генетички условљеном болешћу или аномалијом, и одговорност за тзв. „нежељени живот“, тј. одговорност за штету коју трпи сâмо дете рођено са таквом болешћу или аномалијом. С разлогом је у доктрини истакнуто да су ови институти уведени у наше право готово неприметно, без шире јавне расправе. Закон установљава директну одштетну одговорност лекара који у току трудноће није приметио индикације за генетички условљену болест или аномалију фетуса, или је пропустио да обавести родитеље о томе, како би се они евентуално могли одлучити за прекид трудноће. У својству оштећеног лица налазе се родитељи који могу да захтевају накнаду неимовинске штете коју трпе због рођења болесног, односно детета са аномалијом. Осим тога, у својству оштећеника појављује се и само дете, које има право на накнаду имовинске штете због повећаних потреба услед постојања генетичке болести или аномалије. Одговорност лекара у оба случаја је неоправдано и неправично строжа у односу на општа правила одштетне одговорности: док према општим правилима директна одговорност запосленог за штету коју на раду или у вези са њим проузрокује трећем лицу постоји само онда ако је штету проузроковао са намером, за заснивање директне одговорности лекара према трећем лицу према одредбама Зојиног закона довољна је и обична кривица, тј. повреда стандарда дужне пажње разумног и пажљивог стручњака.

342.7:17.023.33(497.11)

Др Наташа Љ. Деретић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
n.deretic@pf.uns.ac.rs

УЗДИЗАЊЕ „ПРАВА НА ЖИВОТ" НА НИВО ОСНОВНИХ ЉУДСКИХ ПРАВА У ДРЖАВИ СРБИЈИ

Сажетак: Схватање о урођеном човековом достојанству на темељу „људских права", које датира још од феудалног друштвеног поретка – није у потпуности заживело у Србији до данашњих дана. „Људска права" укључују основно „право на живот" и друга људска права: право на слободу, политичка права, право на правичан кривични поступак, право на једнакост, економска и социјална права итд. Посебно је угрожено „право на живот", јер од њега зависе и сва остала „људска права". Жене и инвалидна деца су категорија људи у нашем друштву која је посебно изложена злостављању и дискриминацији. Свакодневно се насиље помиње као нешто што је забрањено, а да при томе нису потпуно уређени механизми који би спречили родно засновано насиље. Насилна људска природа, је нажалост, остала непромењена, па тиме и последице које то насиље доноси. Иако „право на живот" укључује заштиту људи (па и жена) од злочина као што су: убиство, масакр, мучење и силовање – сведоци смо рапидног пораста једне нове појаве, која има и своје посебно име – *фемицид*, и тиче се жена. Дефиниција фемицида је једноставна: то је „родно засновано убиство, учињено над женама, девојкама, девојчицама и бебама женског пола од стране особе мушког пола". Да би се неко убиство окарактерисало као фемицид, мора бити релевантан пол жртве, тј, чињеница да је жртва женског пола. Као такав, фемицид је „злочин мотивисан мржњом, презиром и осећањем надмоћи, у ком учинилац мисли да има правао да одузме живот жени". Према подацима „*Мреже Жене против насиља*" која једина прикупља и јавно објављује податке о фемициду, у последњих десет година, у Србији је убијено око триста жена на свиреп начин:[1] бомбом, бејзбол палицом, ножем, секиром, елек-

[1] Прикупљањем и анализом новинских чланака, Мрежа „*Жене против насиља*", којом координира Аутономни женски центар у Београду дошла је до података да је у 2010. години убијено 30 жена, у 2011. је убијено 29 жена, у 2012. је убијено 32 жене, у 2013. су убијене 43 жене, у 2014. је убијено 27 жена, у 2015. је убијена 31 жена, у 2016. је убијено 33 жена, у 2017. је убијено 26 жена, у 2018. је убијено 20 жена, у 2019. до јуна месеца у медијима је доспела информација да је убијено 11 жена.

тричним каблом, мотком, чекићем, пиштољем, пушком, дављењем, паљењем ..... То су само јавно пропраћени случајеви у медијима. Нема података о случајевима убистава жена из маргинализованих и изолованих група, које су изгубиле живот под сумњивим околностима, али нису забележени у медијима; такође нема информација о томе колико је жена умрло од последица дуготрајног трпљења насиља.

С обзиром да је убиство жена од стране мушких чланова породице или партнера распрострањена појава у Србији која има и посебно име – фемицид, оправдано се поставља питање да ли се римско *ius vita ac necis*, „право живота и смрти", у XXI веку враћа на животну сцену Србије.

342.7:17.023.33(450)

Др Наташа Н. Рајић, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
n.rajic@pf.uns.ac.rs

ПРАВО НА ЖИВОТ У ИТАЛИЈАНСКОЈ УСТАВНОЈ ПЕРСПЕКТИВИ

Сажетак: Када је реч о најновијим тенденцијама у развоју биомедицине, основни изазов са којим се суочавају националне и наднационалне судске инстанце јесте изналажење прихватљивог баланса у остваривању основних људских права. Интерпретација правних норми којима се она гарантују изискује нарочиту истанчаност и аналитичност, јер су (права) често доведена у међусобну колизију.

Ова колизија посебно је видљива у питањима правне допуштености прекида вештачког одржавања живота у стањима иреверзибилног губитка свести (трајног вегетативног стања) као и медицински асистираног самоубиства, где су сучељена два основна, апсолутно заштићена права, право на живот и људско достојанство. Оба наведена питања отворена су у пракси уставних органа Италије и разрешена на начин који је померио границе у разумевању основног садржаја права на живот. Ово је нарочито занимљиво с обзиром на чињеницу да је Италија држава са снажним утицајем римокатоличке цркве која у пуној мери подржава став о апсолутној светости живота.

У случају *Englaro* отворило се питање допуштености прекида вештачког одржавања живота пацијента у трајном вегетативном стању. Случај је окончан судском одлуком којом је допуштено искључење са апарата (одлука Касационог суда бр. 21748 од 16. октобра 2007.), а сам случај испровоцирао је отворени сукоб највиших судских и политичих органа у тој држави. Ова судска одлука у значајној мери је померила концепт разумевања права на живот. Још већи искорак у том правцу учинио је Уставни суд Италије, актом бр. 207 од 24. октобра 2018. године, којим је практично заузео позитиван став у погледу декриминализације медицински асистираног самоубиства. Поступак пред Уставним судом покренут је од стране поступајућег суда из Милана (конкретан спор уставности) у смислу испитивања уставности одредбе члана 580 Кривичног законика којим је инкриминисано подстицање или помагање особи у извршењу самоубиства. Уставни суд Италије је одабрао занимљив модел поступања у поступку оцене уставности ове одредбе. Поменутим актом је одложио доношење коначне одлуке у овом предмету (као дан

је одређен 24. септембар 2019. године), остављајући простор законодавцу да, у оквирима своје надлежности, пронађе одговарајући правни модалитет. Овим обликом поступања, позајмљеним од Врховног суда Канаде, Уставни суд је покушао да оствари институционални дијалог са законодавцем и спречи, са једне стране, потенцијалну празнину у заштити уставних вредности, а са друге, појаву да норма настави да производи ефекте неуставности (на начин који је Уставни суд изложио).

616-089.881.11: [342.7:17.023.33
Др Сандра О. Самарџић, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
s.samardzic@pf.uns.ac.rs

СУРОГАЦИЈА И ПРАВО ДЕТЕТА НА ЖИВОТ

Сажетак: Сурогација представља специфичан поступак у којем једна жена пристаје да носи и роди дете, које ће потом предати пару који је то дете наручило, односно појединцу, уколико национални прописи дозвољавају да лице без партнера закључи уговор о сурогацији. Овом поступку упућују се бројне критике које се најпре тичу заштите сурогат мајке, али и детета које се на тај начин рађа. Приговори се пре свега односе на чињеницу да се у оквиру овог поступка сурогат мајка и дете не посматрају као особе, већ као роба; затим да се на овај начин врши својеврсна злоупотреба, односно експлоатација сурогат мајки и на крају, да поступак сурогације има дугорочне, штетне последице по децу. Сурогација може негативно утицати на бројна дечја права, али право детета на живот, у оквиру поступка сурогације, добија потпуно другачије контуре. Наиме, када се ради о праву детета на живот, тачније о праву на живот нерођеног детета, сурогација понекад пружа и ширу заштиту него што је то случај код природног зачећа.

Код уговора о сурогацији, није ретка клаузула којом се сурогат мајка обавезује да неће прекинути трудноћу од самог почетка. У овом смислу, право на живот нерођеног детета у случају сурогације ужива заштиту од самог тренутка имплантације ембриона у сурогат мајку, док је код природног зачећа, у већини правних система, ова заштита права на живот померена на одређен временски тренутак, до ког је прекид трудноће слободан. На тај начин, права нерођеног детета стављају се изнад права сурогат мајке, а што је био главни разлог против гарантовања права на живот нерођеном детету у Конвенцији УН о правима детета. Међутим, са друге стране, поступак сурогације, односно уговор о сурогацији, може садржати одредбе којима се право нерођеног детета угрожава више него што је то случај са природним зачећем. Нису ретки уговори који предвиђају право намераваних родитеља да затраже од сурогат мајке прекид трудноће, у случају када се утврди да дете има неке здравствене проблеме или у случају када се утврди да сурогат мајка не носи једно дете, него близанце. Иако је у тој ситуацији сурогат мајка ипак слободна да донесе самостално коначну одлуку, свакако

да ће таква одлука имати одређене последице по њу, те је извесно да ће се радије определити да услиши захтев намераваних родитеља.

На сличан начин и Нацрт грађанског законика, у делу у којем регулише област сурогације, односно могућност прекида трудноће у поступку сурогације, наводи еугеничне, односно медицинске индикације:

„Ако се током трудноће сурогат мајке установи да се на основу научно-медицинских сазнања може очекивати да ће се дете родити са тешким телесним или душевним недостацима, намеравани родитељи могу захтевати од сурогат мајке да прекине трудноћу.

Ако се током трудноће сурогат мајке на основу медицинских индикација установи да се на други начин не може спасти живот или отклонити тешко нарушавање здравља сурогат мајке она има право да изврши прекид трудноће.“

Може се приметити, да право на живот нерођеног детета у највећој мери зависи од намераваних родитеља, односно од њихове жеље за добијањем детета које ће бити у потпуности здраво. Међутим, уколико се током трудноће сурогат мајке, не установи било каква опасност по живот и здравље детета, чини се да намеравани родитељи немају право да захтевају прекид трудноће (уколико сурогат мајка не жели да изврши прекид), на шта би иначе, код природног зачећа, имали право без икаквих додатних услова у периоду до 10. недеље трудноће.

На основу изнетог, могло би се закључити да у поступку сурогације до прекида трудноће може доћи само у случају када постоје еугеничне индикације и тада право да захтевају прекид трудноће имају намеравани родитељи или када постоје медицинске индикације, када право на прекид трудноће има сурогат мајка. У периоду до 10. недеље, када се прекид трудноће у случају природног зачећа може извршити без навођења разлога, у овом случају то би било могуће само уколико се са тим сагласе и намеравани родитељи и сурогат мајка. Будући да је у Нацрту предвиђено и да је сурогат мајка дужна да дете по рођењу преда намераваним родитељима, а да су намеравани родитељи дужни да преузму дете, без обзира на особине рођеног детета, те да „они заснивају родитељски однос са дететом и стичу сва законска родитељска права и дужности, без обзира да ли њихов брак или ванбрачна заједница још увек постоји у време рођења детета“, чињеница да је сурогат мајка одбила да изврши прекид трудноће, не утиче на обавезу намераваних родитеља да дете преузму.

Поставља се питање да ли би иста обавеза намераваних родитеља постојала и да је код детета утврђено да постоји велика вероватноћа да ће родити са тешким телесним или душевним недостацима и да су они захтевали прекид трудноће, али да је сурогат мајка то одбила. Тачније, поставља се питање да ли је сурогат мајка у обавези да изврши прекид трудноће када се то од ње захтева?

364.69:57.089

Др Рашко С. Радошевић, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
r.radosevic@pf.uns.ac.rs

ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА У ОБЛАСТИ БИОМЕДИЦИНЕ – ИЗМЕЂУ ЈАВНЕ СЛУЖБЕ И УПРАВНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Сажетак: Пружање здравствене заштите у области биомедицине сврстава се у друштвене делатности које се врше у општем интересу. Сврстава се, другачије речено, у делатност јавних служби. Традиционално посматрано, делатност јавних служби у нашем праву није била подведена под управноправни режим – под прописе који уређују вршење управне делатности. О вези између управне делатности и јавних служби могло је да се говори само у контексту поверених јавних овлашћења. Традиционалну разлику, међутим, законодавац је изменио, покушавајући да и саму делатност јавних служби подведе под управноправни режим.

Ова промена последица је сврставања јавних услуга (а то значи и пружања здравствене заштите у области биомедицине) у предмет управног поступка. Тачније, покушаја да се у управном поступку (и касније у управном спору) обезбеди правна заштита корисницима јавних услуга. На примеру пружања јавних услуга у области здравствене заштите може да се уочи то да је ова идеја у основи спорна и да њено остваривање повлачи за собом бројна питања и дилеме.

Уочава се, најпре, то да оваква правна заштита корисника здравствених услуга није прилагођена делатности здравствене заштите. Она то не може ни да буде, с обзиром на то да једним потезом законодавчевог пера не могу да се изједначе области које су иначе веома разноврсне. Прилагођеном правном заштитом могла би да се назове само она која је, на посебан начин, уређена прописима из области здравствене заштите. Никако она која је уређена на општи начин и која је намењена свим областима и свим делатностима јавних служби, међу које се сврставају и поједине делатности привредног карактера. У односу на здравствену делатност посебна правна заштита већ постоји и уређена је Законом о правима пацијената.

Сенку на делотворност овакве правне заштите баца и чињеница да се она, на првом кораку, остварује изјављивањем приговора оној јавној служби која је кориснику и пружила јавну услугу. Тек након што руководилац те

јавне службе донесе решење и одлучи о томе да ли је јавна услуга пружена уредно и квалитетно, под једнаким условима, корисник може да изјави жалбу против првостепене и води управни спор против другостепене одлуке.

Овим се долази и до основног питања: каква је правна природа решења којим се одлучује о приговору корисника јавних услуга? У Закону о општем управном поступку ово решење је проглашено управним актом. О каквим се правима, обавезама и правним интересима, међутим, одлучује овим решењем? Да ли управним актом може да се одлучује о уредности и квалитету пружених здравствених услуга и то „непосредном применом прописа из одговарајуће управне области“? Не заборавимо: о истим овим питањима, на крају, одлуку би требало да донесе и Управни суд. Може ли Управни суд да цени уредност и квалитет здравствених и осталих јавних услуга и шта би уопште био предмет таквог управног спора?!

ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ПРАВО

502/504:35

Др Драган Л. Милков, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Milkov@pf.uns.ac.rs

ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ДРЖАВНА УПРАВА

Сажетак: Заштита животне средине добија све више на значају. То се односи на скоро све области друштвеног живота и свакако утиче и на рад државних органа. Многобројни задаци и послови, који до недавно нису ни постојали, сада представљају један од битних циљева за чију реализацију су надлежни различити органи управе.

Посматрајући државну управу, може се констатовати, најпре, да се на свим нивоима образују посебни, специјализовани, органи управе, чија је основна делатност обављање различитих активности везаних за заштиту животне средине. Такви органи већ у свом називу имају заштиту животне средине, што значи да им је то основни циљ због којих су ови субјекти основани. У Републици Србији такви органи постоје од републичког, до локалног нивоа.

Посматрајући републички ниво може се уочити да постоји посебно министарство које се бави пословима заштите животне средине. У питању је Министарство заштите животне средине, које је образовано изменама и допунама Закона о министарствима из 2017. године. Од тада се овај орган бави искључиво и само задацима који су везани за заштиту животне средине, а раније је био повезан са министарством пољопривреде. Наиме, до 2017. године је постојало јединствено Министарство пољопривреде и заштите животне средине, при чему су се у унутрашњој структури овог министарства јасно разликовали сектори пољопривреде и сектори за заштиту животне средине. У сваком случају, ако држава жели да посвети посебну пажњу заштити животне средине, онда је неупоредиво боље решење које је настало 2017. године, тј. да постоји самостално министарство надлежно само за животну средину.

На покрајинском нивоу је ситуација нешто другачија, у односу на републички ниво. Наиме, у Аутономној покрајини Војводини не постоји посебан, издвојен орган управе који се бави пословима заштите животне средине. Уместо тога, постоји Покрајински секретаријат за урбанизам и заштиту животне средине. То значи да су ове две области повезане у једну целину,

иако би се основано могло поставити питање везе између урбанизма и заштите животне средине. У сваком случају, било би знатно боље да је образован посебан покрајински орган управе који се бави само пословима заштите животне средине. Та област је толико значајна да заслужује да се тим задацима и пословима бави један засебан покрајински орган управе. При томе, из унутрашње структуре овог секретаријата је видљиво да је заштита животне средине нешто што има велики значај. Наиме, постоји само један сектор који се бави урбанизмом, а три сектора која су повезана са заштитом животне средине: Сектор за мониторинг и информациони систем животне средине, Сектор за заштиту и унапређење природних добара и биолошке разноврсности и Сектор за чистију производњу и одрживи развој.

Општинске и градске управе најчешће у свом саставу немају посебне органе који се баве заштитом животне средине, са изузетком неких градова. Тако у Новом Саду постоји Градска управа за заштиту животне средине, а у Граду Београду Секретаријат за заштиту животне средине.

620.92:351.75(497.11)

Др Љубомир С. Стајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
Lj.Stajic@pf.uns.ac.rs

ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У ПРЕДЛОГУ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак: Питања енергије и енергетског дефицита данас постају тема бројних научних, стручних, али и политичких, економских и безбедносних расправа. То је довело до тога да данас многе, пре свега развијене, државе усвајају нове стратешке документе који представљају вид дуготрајног планирања у области енергетске безбедности и заштите животне средине са циљем остваривања националне безбедности у том делу. У међународној јавности сазрела је свест да су количине фосилних горива ограничене и да је у том циљу неопходно предузети одређне мере и активности које ће ићи у правцу изналажења решења којима ће се популарисати обновљиви извори енергије. Неопходност тога није само онемогућавање зависности држава од увоза енергента од других држава, већ и због неопходности заштите животне средине од штетних последица коришћења фосилних горива. Због тога се у научним и стручним круговима сматра да ће главне теме у међународној заједници у предстојећем периоду, више него до сада, бити питања одрживог коришћења енергетских ресурса, воде и хране, заједно са бригом о заштити животне средине.

Кључно питање енергетске безбедности јесте поседовање, приступ и транспорт енергетских ресурса. Ако пођемо од тога да ти енергетски ресурси нису равномерно распоређени у свим државама, видимо да се ово питање намеће као кључно у међународним односима, односно у поимањима моћи држава. Сведоци смо да су бројне кризе настајале управо због немогућности држава да остваре своје интересе у погледу задовољавања својих националних потреба за појединим енергетским ресурсима. Такође, често су се као пратеће појаве тих криза јављали и бројни случајеви угрожавања животне средине (техничко-технолошки акциденти, неконтролисано емитовање штетних материја у атмосферу као последица експолатације природних/енергетских ресурса, терористичких напада на одређена енергетска постројења и сл.).

Уважавајући (повећане) потребе држава за енергетским ресурсима, као и неопходност заштите животне средине, намеће се проблем креирања и имплементације позитивноправног оквира путем којег ће се створити могућност изнажења баланса између две, на први поглед, „непомирљиве" потребе. Наравно, не треба заборавити и то да питање енергетске и еколошке безбедности превазилази границе националних држава.

Када је у питању Република Србија, треба рећи да поред правног уређења корелативних веза енергетске безбедности и заштите животне средине, полазни документ који даје основне смернице и принципе за израду других, обавезујућих и ограничавајућих норми јесте Стратегија националне безбедности Републике Србије као највиши политичко-безбедносни документ који усваја Народна скупштина Републике Србије. Након пуних десет година и усвајања прве Стратегије националне безбедности 2009. године, у скупштинској процедури се од августа 2019. године налази Предлог Стратегије националне безбедности.

Почетне анализе Предлога Стратегије националне безбедности из 2019. године указују да се, на директан или индиректан начин, питања енергетске безбедности, заштите живитне средине и њихови међусобни односи спомињу више од двадесет пута. Идентификовање кључних питања енергетске безбедности и заштите животне средине, пре свега као питања од националног интереса, полазна су претпоставка и за њихово остваривање кроз накнадне нормативне активности државе. Такође, јасно и прецизно идентификовање безбедносних изазова, ризика и претњи којима енергетска безбедност и животна средина могу бити угрожене омогућиће и адекватно устројавање система безбедности. Посебно значајно је то што се у Предлогу Стратегије као један од елемената политике националне безбедности наводи и „Очување животне средине и ресурса Републике Србије", што је напредак у односу на још увек важећу Стратегију националне безбедности.

502.14

Др Душан Ж. Николић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Nikolic@pf.uns.ac.rs

РЕФОРМА ПРАВА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Сажетак: У званичним саопштењима Уједињених нација је наглашено да постојећа правна регулатива у области заштите животне средине и одрживог развоја не одговара времену у ком живимо и да треба преиспитати постојећа и увести нова начела на којима ће се заснивати савремено право животне средине. Посебно је наглашена потреба за свеобухватним, системским приступом који би омогућио да се истовремено сагледају сви проблеми са којима се суочавамо као цивилизација и да се на тој основи обезбеди интегрална заштита.

У наредном периоду ће се све више развијати тзв. напредне (мултидисциплинарне и интердисциплинарне) студије, које треба да допринесу повезивању знања из различитих области науке и ефикаснијем деловању у сфери заштите животне средине и одрживог развоја. Правна наука и правна пракса се не могу развијати самостално и изоловано. Потребно им је одредити одговарајуће место у ширим контекстима који се успостављају ради (ре)интеграције уситњене науке и интегралног деловања у овој области. Право треба да допринесе томе да се промене токови у друштву који угрожавају заштићена добра у човековом окружењу, али при том и само мора доживети снажну трансформацију. На правну регулативу у области заштите животне средине и одрживог развоја ће посебно утицати следећи глобални трендови:

1. Раст броја становника на Планети
   1.1. У 2018. је било 7,5 милијарди људи
   1.2. Процена је да ће до 2050 на Земљи живети око 10 милијарди
   1.3. Само у Африци ће се број становника повећати за једну милијарду
2. Убрзана урбанизација
   2.1. Више од половине светског становништва живи у градовима
   2.2. Очекује се да ће 2050. године око 66% светске популације живети у градовима
   2.3. Око 90% нових градова ће бити изграђено у у Азији и Африци.

2.4. Сматра се да ће градња градова бити један од главних генератора привредног раста
2.5. Градови ће углавном бити грађени на обалама океана, мора, великих језера и река.

3. Климатске промене
3.1. Очекује се да ће просечна температура до краја века порасти за 3.4%
3.2. Услед тога ће доћи до раста нивоа океана и мора
3.3. Велики број градова и мањих насеља ће бити угрожен
3.4. Очекују се већи број екстремних поплава и других разарајућих елементарних непогода
3.5. У појединим деловима света ће раст темературе изазвати дуготрајне суше и несташицу воде за задовољавање елементарних животних потреба
3.6. Услед тога ће бити све више локалних сукоба.

4. Масовне миграције становништва
4.1. Климатске промене ће бити главни генератор масовних миграција у свим деловима света
4.2. На њих ће утицати и диспропорције у старењу становништва и потребе за радном снагом у појединим деловима света

5. Последице привредног и технолошког напретка
5.1. Побољшање услова живота за многе људе на Планети
5.2. Ефекат стаклене баште
5.3. Убрзано трошење ресурса
5.4. Деградација човековог окружења
5.5. Убрзано и драстично смањивање биодиверзитета

502/504:347

Др Раденка М. Цветић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
R.Cvetic@pf.uns.ac.rs

СПЕЦИФИЧНОСТИ ГРАЂАНСКОПРАВНОГ РЕЖИМА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Сажетак: Колико год је животну средину, у најширем смислу речи, неприхватљиво третирати као један заштитни објект, то је неопходно да би се истакла потреба креирања специфичног правног режима. У правној доктрини уочена је немогућност да се свеобухватна заштита животне средине оствари применом постојећих правила, што је резултирало настанком нове гране права. Сходном применом правних норми из других грана права, зависно од правне природе регулисаног сегмента, надомешћује се недостатак специјалног правила. Остављајући по страни јавноправне аспекте, указаћемо на најзначајније посебности приватноправног режима животне средине.

Наглашен јавни интерс очувања животне средине у основи је специфичног приступа овом заштитном објекту. Посебан правни режим треба да омогући непосредну заштиту животне средине и утврђивање одговорног лица и у одсуству повреде приватноправног интереса. Специјална правила о одговорности за штету проузроковану животној средини, основ су за њено отклањање и у одсуству приватног захтева за накнаду штете. То, међутим, не доводи само по себи до маргинализације улоге негаторног захтева у заштити животне средине.

У неким ранијим радовима, истакли смо да развој права животне средине следи потребу ефикасне заштите природе од човека (због чега је дошло до померања тежишта ка заштитном објекту), те да је целокупан концепт заснован на стандарду одрживог развоја. У том процесу доминантну улогу имају два принципа: превентивна заштита (ради отклањања или смањења ризика наступања штете) и објективна одговорност загађивача за еколошку штету. То, само по себи, доводи до потребе интервенисања у класичне институте (материјалног) грађанског права, али и грађанског процесног права.

347.463:614.75]:006.3(497.11)

Др Драго Љ. Дивљак, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Divjak@pf.uns.ac.rs

ИНСТИТУТ ОДСТУПАЊА ОД МЕЂУНАРОДНИХ СТАНДАРДА У ОБЛАСТИ ПРЕВОЗА ОПАСНЕ РОБЕ У ПРАВУ СРБИЈЕ

Сажетак: Превоз опасне робе може бити потенцијално велика опасност за животну средину и здравље људи. Стога се његово одвијање на различитим нивоима подвргава стриктним правним правилима, у циљу избегавања или умањења могућих штетних последица у овој области. У оквиру тога је у Србији 2018. године донет нови Закон о транспорту опасне робе.

У формалном смислу наведени закон се изричито позива и у садржинском погледу је усклађен са следећим ратификованим међународним уговорима: Европски споразум о међународном друмском превозу опасне робе (ADR) уз 1957. године, Конвенција о међународним железничким превозима (COTIF) Додатак Ц – Правилник о међународном железничком превозу опасне робе (RID) из 1980. године и Европски споразум о међународном транспорту опасног терета на унутрашњим пловним путевима (ADN) из 2000. године.

С друге стране, дати закон је имао за циљ и усклађивање са правним стандардима Евопске уније утврђеним у Директиви 2008/68/ЕС о копненом транспорту опасне робе. Управо, по основу дате Директиве у нашем праву је уведен институт одступања од примене споразума ADR/RID/ADN. То је инситут који има за циљ да заштити економске интересе домаћих привредника и то тако што им омогућава да под одређеним условима у унутрашњем транспорту избегну обавезу придржавања високих безбедносних стандарда утврђених у напред наведеним међународним уговорима. На тај начин се они ослобађају великих трошкова који нужно прате достизање задатог нивоа заштите.

Иако институт одступања од међународних стандарда у овој области има јасну правну подлогу у праву ЕУ, кога су користиле и већина земаља чланица ЕУ, ипак сматрамо да његово увођење у наш правни систем може довести до увећања ризика по настанак штете у области животне средине, јер се фактички стандард заштите живитне средине умањује. Без обзира што постоје економски рационални разлози на страни домаће привреде, питање

је да ли умањење губитака превозника по датом основу може ићи на терет нивоа зашитите животне средине и здравља људи. Дати проблем се додатно потенцира непрецизностима у погледу значења појединих појмова коришћених у датом закону,а посебно вишедеценијским хроничним недостацима у ефективности нашег система надзора над применом законских правила у овој области.

658.310.42:364.636]:305

Др Сенад Р. Јашаревић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.Jasarevic@pf.uns.ac.rs

ЗАШТИТА ОД РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА НА РАДУ

Сажетак: Насиље на раду изузетно деструктивно делује на квалитет радне средине. Оно представља нарастајући друштвени проблем, који изазива здравствене, сексуалне и менталне проблеме појединаца, као и велику штету на нивоу друштва (лечење, заштита жртава и смањења продуктивности). Насиље на раду нарочито је распрострањено у „недемократској" радној средини. Може бити: физичко, сексуално, психолошко и економско. Постоји веома широка скала насилног понашања на раду, почев од физичког насиља, до тзв. узнемиравања, које у ствари обухвата: малтретирање – тзв. булинг (енгл. *bullying*), злостављање – тзв. мобинг (*mobbing)*, дискриминацију (*discrimination),* кињење *(whine)*, шиканирање, претње *(threats)*, застрашивање *(intimidation),* сексуално узнемиравање *(sexual harassment).*

Један од друштвено најопаснијих облика насиља и узнемиравања на раду је тзв. *родно засновано насиље (насиље над женама).* Оно је често скривено од очију јавности, пошто жене нерадо пријављују насиље и узнемиравање, зато што је то скопчано са разним непријатностима и толерише се због „традиције". С тим у вези се, у једном од новијих међународних докумената у овој области – Истамбулској конвенцији,[1] у чл. 42, ст. 1, предвиђа: „Стране се обавезују да предузму неопходне законодавне или друге мере и обезбеде да се у кривичним поступцима, покренутим на основу сваког дела насиља обухваћеног Конвенцијом, култура, обичаји, религија, традиција или такозвана „част" не сматрају оправдањем за таква дела. Ту посебно спадају тврдње да је жртва прекршила културне, верске, друштвене или традиционалне норме или обичаје прикладног понашања."

Поред прикривања насиља над женама, један од великих проблема је и пружање ефикасне и благовремене заштите жртвама. Тим питањем се баве најновији документи Међународне организације рада, из 2019. године, који су посвећени насиљу на раду и насиљу над женама: Конвенција бр. 190 о елиминисању насиља и узнемиравања у свету рада и Препорука бр 206

[1] Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, из 2011.

истог назива. Овим документима се детаљно разрађује заштита од насиља и узнемиравања на раду, нарочито „родно заснованог насиља“,[2] као и заштита од „насиља у домаћинству“, чије се последице преносе на област рада. Између осталог, наглашава се да насиље на раду и „родно насиље“ представља тежак здравствено-безбедносни (психо-социјални) ризик; затим, истиче се неопходност превенције насиља, кроз унапређивања фундаменталних принципа на раду и обезбеђивање једнакости жена и мушкараца.[3] Прецизирају се и средства заштите жртава на самом месту рада (нпр. право на напуштање посла уз накнаду, враћање на рад, накнада штете).[4] Разрађени су и заштитни механизми, судски и други.[5] Према тач. 17 Препоруке, подршка, услуге и помоћ за жртве родно заснованог насиља и узнемиравања требало би да укључе мере као што су: помоћ жртвама за повратак на тржиште рада; саветовање и информационе услуге (на приступачан и прикладан начин); двадесетчетворочасовне телефонске линије; хитне службе; медицинска нега и лечење и психолошка подршка; кризни центри, укључујући склоништа; специјализоване полицијске јединице или посебно обучени службеници за подршку жртвама. У мере подршке жртвама „домаћег насиља“, спадају толерисање одсуствовања, флексибилни режим рада, заштита од отказа у одређеном периоду, подизање свести о овој врсти насиља.[6]

[2] У чл. 1 Конвенције дефинишу се насиље и злостављање и „родно засновано насиље“, које: „...значи насиље и узнемиравање усмерено према особама због њиховог пола или рода, или непропорционалан третман особа одређеног пола или рода и укључује и сексуално узнемиравање.“

[3] Чл. 5 и 6 Конвенције.

[4] Чл. 10 Конвенције и тач. 14 Препоруке.

[5] Тач. 17 Препоруке.

[6] Тачка 18 Препоруке.

341:[342.7:628.1

Др Сања В. Ђајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.Djajic@pf.uns.ac.rs

МЕЂУНАРОДНОПРАВНА ЗАШТИТА ЉУДСКОГ ПРАВА НА ВОДУ: ОД КОНСТИТУИСАЊА ДО ДАНАС[1]

Сажетак: Људско право на воду је данас признато међународним правом. Више различитих правних и политичких инструмената, и одлука међународних тела за заштиту људских права, конституисали су ово право на међународном нивоу. Право на воду се првобитно, али и данас, везује за нека друга права, као што су право на адекватан животни стандард из члана 11 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, и право на здравље из члана 12 истог Пакта. У свом Општем коментару бр. 15 Комитет за економска, социјална и културна права изричито наводи да људско право на воду даје свакоме овлашћење на приступ води која је адекватна и безбедна за личну употребу, у довољним количинама, и која је физички доступна и финансијски приступачна.[2] Елементи овог сложеног права су, по мишљењу Комитета, доступност, финансијска и физичка приступачност, одговарајући квалитет воде, забрана дискриминације у коришћењу водних ресурса, приступ информацијама од значаја за коришћење воде. На истом месту Комитет наводи да се вода првенствено сматра друштвеним и културним добром, а тек онда економским добром и робом.[3] Коментар бр. 15 из 2002. године сматра се кључним за утемељење права на воду као права признатог међународним правом, нарочито зато што се у овом Коментару наводе и други бројни међународни правни инструменти који говоре о бар неком аспекту права на воду – Конвенција о правима детета, Конвенција о забрани дискриминације жена, Конвенција о правима лица са посебним потребама, Трећа Женевска конвенција о заштити ратних заробљеника, Четврта Женевска конвенција о заштити цивилног становништва, и др.

---

[1] Рад и саопштење су припремљени у оквиру и уз подршку пројекта „Биомедицина, заштита животне средине и право“ бр. 179079 Министарства просвете и науке Републике Србије.

[2] Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment no. 15 (2002*), The right to water (arts. 11 and 12 of the Covenant)*, E/2003/22, E/C.12/2002/13, Annex IV, para. 2.

[3] *Ibidem*, para. 11.

Право на воду је тако формулисано али тек у оквиру постојећих права и то оних у категорији економских, социјалних и културних права. Признајући право на воду као део међународно заштићених људских права Комитет за економска, социјална и културна права је од тада почео са редовним извештавањем о поштовању овог права и прецизнијем дефинисању његове садржине. Ово су прихватила и друга тела за заштиту људских права у оквиру Уједињених нација, попут Комитета за људска права и Савета за људска права. У ревидираним Миленијумским циљевима 2015. године у оквиру УН је остваривање права на воду добило статус једног од седамнаест циљева у Агенди за одрживи развој 2015-2030.[4] Године 2011. именован је и посебан Специјални известилац УН за право на воду.[5] До данас је у оквиру Уједињених нација усвојено 16 резолуција које су посвећене искључиво праву на воду.[6] Последњу је усвојио Савет за људска права 26. септембра 2019. године.[7]

Без обзира што економска и социјална права могу бити значајнија од неких грађанских и политичких права, природа обавезе држава из, на пример, Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (МПЕСКП), је таква да у великој мери може осујетити остваривање ових права. Члан 2 МПЕСКП гласи: „Свака држава чланица овог пакта обавезује се да и појединачно и путем међународне помоћи и сарадње, нарочито на економском и техничком пољу, а користећи у највећој могућој мери своје расположиве изворе предузима кораке како би се постепено постигло пуно остварење права признатих у овом пакту свим одговарајућим средствима, посебно укључујући доношење законодавних мера.“ Према овој одредби, основна обавеза држава је да путем законодавних мера омогући остварење ових права чиме им одриче непосредно дејство. Но, већи проблем је што се остварење права директно везује за расположиве изворе и тако формулише обавезу држава као обавезу средства али не и обавезу циља. Без обзира на ова очигледна ограничења свих права из ове области, признање права на воду је ипак успех, а судећи по мишљењу Комитета за економска, социјална и културна права и ово право код

---

[4] Сања Ђајић, „Нови циљеви Уједињених нација за постизање одрживог развоја (Агенда за одрживи развој) и заштита животне средине“, Научни скуп Заштита животне средине и право, Нови Сад: Правни факултет, 3. новембар 2016, стр. 39-40.

[5] Од 2008. до 2011. године постојао је Независни експерт за право на воду којег је именовао Савет за људска права (Human Rights Council, Resolution 7/22, 28 March 2008, https://spinternet.ohchr.org/SP/Resolutions/Shared%20Documents/RES/A_HRC_RES_7_22_E.pdf). Ова институција прерасла је у Специјалног известиоца одлуком Савета за људска права 8. априла 2011. године (Human Rights Council, Resolution 16/2, A/HRC/RES/16/2 https://undocs.org/A/HRC/RES/16/2).

[6] Доступне на следећој интернет адреси: https://www.ohchr.org/EN/Issues/WaterAndSanitation/SRWater/Pages/Resolutions.aspx.

[7] Human Rights Council, *The human rights to safe drinking water and sanitation*, A/HRC/RES/42/5, 26 September 2019. Доступно на: https://undocs.org/A/HRC/RES/42/5.

држава конституише позитивне и негативне обавезе. Негативне обавезе свакако су мање условљене расположивим ресурсима и у овом погледу сигурно постоји простор за његову примену. Позитивне обавезе, делом ограничене и ставом да право на воду не значи да је вода бесплатна, подразумевају обавезу држава да успоставе систем који не дискриминише кориснике и који се руководи овим правом када одлучује о низу мера који се тичу права на воду (обавеза транспарентног извештавања о квалитету воде, одређивање цене воде, комерцијализације употребе вода и слично).

Нову фазу у развоју међународне заштите права на воду представља Резолуција Генералне скупштине УН из 2010. године.[8] На предлог Боливије и уз подршку већег броја земаља (укључујући и Републику Србију), уз противљење развијених држава,[9] у овој је резолуцији право на воду дефинисано као самостално људско право: „Генерална скупштина....признаје право на безбедну и чисту воду за пиће и право на санитарне услове као право које је суштински важно за живот и за све људе.“[10] Ефекат ове резолуције био је такав да су друга међународна тела почела да људско право на воду препознају не само као заштићено међународним правом већ и као право које је самостално у односу на друга.

Ово је отворило врата новим иницијативама али и признању овог права као утуживог пред неким међународним телима. Пред Комитетом УН за људска права у неколико предмета људско право на воду било је признато као основ тужбеног захтева и утврђена је одговорност државе.[11] У једном поступку по индивидуалној представци Комитет УН за економска, социјална и културна права посебно је нагласио да су право на воду и на одговарајуће санитарне услове саставни део права на минималну социјалну заштиту.[12] Европски комитет за социјална права установио је повреду Европске социјалне повеље због, између осталог, ограниченог приступа води у камповима у којима су илегални мигранти били принудно смештени.[13] Европски суд за људска права

---

[8] UN General Assembly, *The human right to water and sanitation*, Resolution 64/292, A/RES/64/292, 28 July 2010.

[9] О поступку усвајања ове резолуције, шире видети: Сања Ђајић, „Право на воду“, *Правни живот*, 12/2014, том IV, 211-228, стр. 218-220.

[10] UN General Assembly, *The human right to water and sanitation*, Resolution 64/292, A/RES/64/292, 28 July 2010, став 1.

[11] *El Hassy v. Libya*, Human Rights Committee, Communication No. 1422/2005, 29 July 2005, para 2.4.; *Liliana Assenova Naidenova et al. v. Bulgaria*, Human Rights Committee, Communication No. 2073/2011, 14 November 2012, paras. 9, 14.2.; *Ángela Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006, 27 March 2009.

[12] Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Communication no. 1/2013, Views adopted by the Committee at its fifty-seventh session (22 February-4 March 2016), E/C.12/57/D/1/2013.

[13] European Committee Of Social Rights, *European Roma Rights Centre v. Italy*, Complaint No. 27/2004, Decision On The Merits Of 7 December 2005.

се о приступу води (а не о праву на воду) изјашњавао у контексту чланова 3, 6 и 8. Можда је најзначајнији предмет *Бутан и Драгомир против Румуније* јер су грешком градских власти тужиоци били искључени са водоводне мреже а спорост у судском решавању овог питања, и извршењу домаће пресуде, довеле су до одговорности Румуније за повреду члана 6 и високу накнаду нематеријалне штете.[14] И Међународни суд правде се изјашњавао о значају права на воду. У саветодавном мишљењу *Изградња зида на палестинској територији*, Међународни суд је, између осталог, утврдио повреду Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима због неоправданог ограничења приступа води на окупираним територијама и неравноправне расподеле водних ресурса између палестинске и израелске територије.[15]

Правна доктрина показала је живо интересовање за право на воду. Организовани су пројекти, конференције и скупови на ову тему, а међународне организације покрећу нове иницијативе,[16] попут УН и Декаде воде (2018-2028).[17] Литература на тему међународне заштите права на воду је већ сада прилично богата.

Практични значај конституисања и дефинисања права на воду, према томе, не треба занемаривати. Довољно је поменути да су поједине државе, попут Словеније, чак увеле право на питку воду у своје уставне текстове.[18] У Италији су се грађани на референдуму изјаснили против приватизације јавних водних ресурса и локалних предузећа за снабдевање водом.[19] Код нас би право на воду такође могло да има и практичан значај за решавање питања градског снабдевања чистом и питком водом, за редовно и транспарентно информисање о квалитету пијаће воде, за питање својине на системима за водоснабдевање, и за питање дозвољености изградње мини хидроелектрана у руралним подручјима.

---

[14] European Court of Human Rights, *Butan and Dragomir v. Romania*, App. no. 40067/06, judgment of 14 February 2008.

[15] International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territories*, Advisory Opinion, 9 July 2004, para. 133-134.

[16] EU Right2Water (https://www.right2water.eu/), European Water Movement (http://europeanwater.org/), World Water Council https://www.worldwatercouncil.org/), и др.

[17] https://www.un.org/en/events/waterdecade/.

[18] Члан 70.а. Устава Словеније (Право на питку воду). Измена је унета уставним амандманом 2016. године.

[19] Референдум је био организован у јуну 2011. године као реакција на предлоге закона о приватизацији система за водоснабдевање. Видети: https://www.foodandwaterwatch.org/news/victory-italian-referendum-inspiration-water-justice-movements.

502/504:343.1/.2

Др Татјана Д. Бугарски, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
T.Bugarski@pf.uns.ac.rs

СЛАБОСТИ КРИВИЧНОПРАВНЕ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Сажетак: Кривичноправна заштита животне средине има веома значајну улогу у комплексном систему заштите и очувања животне средине. Међутим, откривање и доказивање кривичних дела против животне средине, као и кривични поступци који се воде за ова дела, показали су одређене слабости које ће битно одредити даљи правац развоја заштите животне средине уопште. Као две основне слабости које се уочавају су доказивање и кривичне санкције које се изричу учиниоцима ових кривичних дела. Потешкоће у вези са доказивањем доводе често до ослобађајућих пресуда због недовољно адекватних и неодговарајућих доказа, а оне су узроковане најчешће временом и местом извршења дела, прикупљањем погрешних врста доказа или грешкама приликом извођења доказа. Приликом вршења увиђаја, на пример, узорци се морају узимати користећи одговарајуће процедуре и опрему и то у складу са постојећим (у неким земљама и објављеним) стандардима за узорковање којима се обезбеђује потребан квалитет узорака. Уколико не постоје стандарди, потребно је применити адекватне технике приликом узорковања у циљу очувања потребних карактеристика узорка. Такође, ништа мање важан није начин на који се прикупљени докази презентују на суду. Сведоци у овим кривичним поступцима су најчешће лица која имају посредна, а не непосредна сазнања о делу или о учиниоцу, а када су у питању исправе, у кривичним поступцима за кривична дела против животне средине, поставило се питање употребе сателитских снимака као доказа што је отворило питање постојања правних препрека за њихово коришћење (Видети: https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/environmental_compliance_combatting_environmental_crime_56si_en.pdf). Међутим, чак и када се све потешкоће у вези са доказивањем превазиђу, следећа слабост кривичноправне заштите се огледа у ефективности кривичних санкција, првенствено новчаних казни које се најчешће изричу у овим кривичним поступцима. Према појединим истраживањима, у земљама ЕУ се казна затвора у случајевима кривичних дела против животне средине изриче у мање од 2,5% случајева, за разлику од САД где се казна затвора

изриче у преко 30% случајева, што је, како се сматра резултат чињенице да се у САД-у кривични поступци воде само за тешка кривичниа дела против животне средине, док се у свим осталим случајевима примењују мере грађанског и административног права) (Видети: https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/is_prison_a_real_threat_for_environmental_offenders_56si10_en.pdf). Тренд преласка у све већој мери на административне мере и новчане казне у односу на кривичноправне мере у борби против еколошког криминалитета се уочава и у појединим европским земљама као што су Белгија и Уједињено Краљевство. У Европи се све више указује за потребом стварања комбинованог кривично-административног система. Чак је једна од основних препорука EFFACE-а државама чланицама ЕУ увођење ефективних санкција, административних и грађанских (новчаних казни) као комплементарних кривичним санкцијама (новчаној казни и казни затвора) (Видети: https://efface.eu/sites/default/files/publications/EFFACE_Conclusions_recommendations.pdf)

Ипак, прелазак са кривичноправног система на комбиновани кривично--административни систем не мора нужно да значи постизање бољих резултата у борби против еколошког криминалитета, а за собом повлачи и могући ризик од супротног ефекта (Видети: http://www.environmental-lawforce.ugent.be/wp-content/uploads/15_BlondiauBillietRousseau.pdf).

504:551.583

Др Бранислав Р. Ристивојевић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
bristivojevic@pf.uns.ac.rs

ПОИСТОВЕЋИВАЊЕ ***ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ СА ЗАШТИТОМ КЛИМЕ*** КАО ПОСЛЕДИЦА ЗАБЛУДЕ ДА СЕ НАУЧНИ МЕТОД ДРУШТВЕНИХ НАУКА МОЖЕ ПРИМЕНИТИ НА ПРИРОДНЕ, ИЛИ: ***ЗАГАЂЕНА КЛИМА***

Сажетак: Идеја да иза глобалних климатских промена стоји човек као пресудан фактор долази из природних наука. Њима би, по природи научног метода, припадало право да дају коначан одговор на ову недоумицу. Без обзира какав је научни одговор на ово питање, а он ни изблиза није коначно дат, развијене државе су већ почеле да врше преображај својих законодавних политика као да јесте.

Одговор гласи да људи заиста јесу у стању да буду преовлађујући фактор у променама климе и да су оне изазване људском емисијом угљен-диоксида. Ову емисију, у највећем броју случајева људи стварају сагоревањем угљоводоника у производњи енергије, саобраћају или индустријским процесима. Логика преовладавајућег дискурса у вези са променема климе каже да се спречавањем одређене људске активности (људске емисије угљен-диоксида) спречавају одређене природне последице (промене климе) чијим је карактеристикама дато вредносно одређење (оне су лоше). Носиоци ових ставова решење виде у ***заштити климе*** у смисли спречавања њених промена. Речју, утицај одређене људске активности на климу је етички негативно вредновано.

Логика која стоји иза ових идеја изграђена је брисањем граница природних и друштвених наука. Природне науке јесу онтолошке науке. Оне проучавају неке појаве саме по себи, утврђују шта је биће неког предмета научног посматрања, као супстанце. Оне предмет научног посматрања поимају са становишта спољног искуства, као материјалне или физичке појаве, односно проучавају физичко-хемијске и механичко-енергетске процесе. Оне квалитативна својства ствари своде на квантитативна услед чега су развиле емпиријске и рационалне научне методе. Природне науке оперишу искључиво са природним односно објективним законитостима, оним које узрочно-последичне токове неумитно воде свом крају без обзира на субјек-

тивни људски став према њима. Друштвене науке су аксиолошке науке. Њихов циљ је да утврде смисао и вредност појава које посматрају, а то значи са становишта унутрашњег човековог искуства о њима. Друштвене науке, будући да проучавају друштво (а то значи множину појединаца са њиховим духовима) истражују узроке и циљеве духовних догађаја, а они по природи ствари морају да се тумаче јер је људски дух, за разлику од природе, променљива и нестална категорија. Људи се премишљају, природа не. Човек може донети одлуку да убије, па да од ње одустане, због чега ћемо његов чин у праву позитивно вредновати и наградити га ослобођењем од казне (КЗ, члан 32. став 1.). Међутим, ако природни узрочно-последични токови створе све неопходне претпоставке за појаву земљотреса, њега ће бити, свиђало се то нама или не. Зато друштвене науке, за разлику од природних, нужно морају да у свој методолошки апарат угради вредновање односно субјективно оцењивање научног резултата.

Последица ове разлике је да један исти објекат научног посматрања може бити различит ако га проучавамо са становишта различитих наука које му приступају различитим методама. Тако су са становишта биологије и слон и Наполеон исти: оба су животиње, нису биљке, оба су кичмењаци, нису рибе, и оба су сисари, рађају се живи. Разуман човек, с друге стране, сигурно не би тврдио да су слон и Наполеон исти са становишта било које друштвене науке.

Која круцијална грешка постоји у логици поменутог надмоћног и официјелног дискурса у вези са климатским променама? У њима је угљен-диоксид поистовећен са загађивачем, а глобална клима са животном средином. Обе претпоставке су погрешне јер су изграђене на неприродној смеши појмова природних и друштвених наука. „Природни гас“ и „клима“ су појмови природних наука јер је њима немогуће приписати вредносне оцене о добром и лошем. С друге стране појмови „загађивач“ и „животна средина“ то нису јер се могу оценити, и оцењују се, у вредносном смислу.

Тако прву претпоставку обара елементарно познавање хемије из средње школе које каже да угљен-диоксид није загађивач-полутант. Наиме, у питању је ***природан гас*** који је природно присутан у ваздуху и као такав за људе неотрован. Када би његово природно присуство за људску врсту било штетно људи не би било на планети, као што их нема на Венери јер је њена атмосфера састављена од 96% угљен-диоксида. За људе постаје отрован почев од концентрације које само вештачким путем могу бити изазване. То је од 3% до 5% када изазива главобољу, до 10% где изазива несвестицу, и преко тог процента када доводи до смрти. Његова садашња концентрација у ваздуху је, са поменутог становишта, занемарљивих 0,041% и човек ***никад и никако*** неће подићи његову концентрацију на ниво отровне (преко 3%), то може само природа. У стварности он је главна храна биљкама и алгама

које у процесу фотосинтезе производе угљени хидрат којим се хране и у његовој већој концентрацији оне боље расту. За нас људе најважнија чињеница овог органског процеса јесте да као његов пропратни производ биљке отпуштају нама људима најважнији гас – кисеоник. Речју, више угљен-диоксида значи више кисеоника.

Ако природан гас не може бити загађивач-полутант то може бити неки гас који ***није природан***, а којима људи пуне ваздух сагоревањем угљоводоника у производњи енергије, саобраћају или индустријским процесима. То су хемијска једињења попут угљен-моноксида, оксида азота, сумпор-диоксида, пепела или чађи. Строго узевши угљен-моноксид јесте присутан у природи, али га је изузетно мало. И мала повећања његове концентрације сагоревањем угљоводоника су за човека опасна и не користи нити једном за нашу врсту потребном природном процесу (као што је нпр. настанак кисеоника) па га можемо назвати загађивачем. Сумпор-диоксид и оксиди азота не постоје у природи (има изузетака као што је азот моноксид, ствара га људско тело) ни изблиза у тим концентрацијама у којима их човек производи сагоревањем угљоводоника и загађује животну средину. Ова хемијска једињења сама по себи јесу појмови природних наука и предмет њиховог проучавања, али им тек у друштвеним наукама можемо приписати статус загађивача јер их ми сами стварамо на нашу штету. Њихов утицај на животну средину вреднујемо као лош.

Што се тиче појма „клима“ она је глобални природни феномен и може се у метереолошком смислу дефинисати као статистички профил временских прилика у дужем временском периоду. Будући да се временски фактори који је чине (температура, влажност, атмосферски притисак, ветар, падавине итд.) природно мењају ***без човековог утицаја*** и она се природно мења. Као таква она не може да се заустави у једном стању и у једном тренутку, односно да буде статична. Једина могућност за супротно би била да се крене од претпоставке да је човек развио начин да снажније утиче на промене климе од фактора који су природног порекла. Међу тим природним факторима најјачи је сунце. Само онај ко докаже да човек може да својим утицајем надјача утицај сунца на обликовање климе има право да тврди да се клима може учинити статичном. Статична клима је претпоставка која мора да се докаже да би појам „заштите климе“ („заштита“ у смислу спречавања њених промена) уопште имао смисла. Ипак, такав закључак се противи здравом разуму. Клима на нашој планети је толико динамичан ***природни феномен,*** прво под утицајем енергије сунца, а затим енергије унутрашњости наше планете, да не треба да чуди да појам климе није конструкт ***друштвених наука***, па тако ни њихов предмет изучавања. Она је таква каква јесте свиђало се то нама или не, без обзира на неке постојеће изразе колоквијалног говора као што су нпр. „здрава клима“ или „оштра клима“.

„Животна средина“, с друге стране, је далеко сложенији појам који обухвата скуп све живе и неживе природе која човека окружује и омогућава му квалитетан живот. Као таква она је далеко шири појам од појма климе и он нужно укључује у себи вредновање утицаја појединих елемената или садржаја животне средине на квалитет човековог живота. Уколико нека наука у себи укључује субјективна вредновања (оцене доброг или лошег) онда су њени појмови друштвени конструкт и као такви предмет проучавања друштвених наука, а не природних. Наиме, поједини чиниоци или садржаји животне средине јесу предмет проучавања природних наука (вода, ваздух, земља, животиње, биљке...), али свеукупан утицај тих чинилаца на квалитет човековог живота или њихово значење за исти јесте идеја друштвених наука које вреднују односно оцењују утицај истих на човека. Отуд се она назива и „животном“ средином или „човековим“ окружењем. Науку која је створила овај појам интересује утицај тог природног окружења на човеков живот, а не оне саме по себи. Зато су у њој и могући појмови „добре и лоше“ животне средине или „здравог и нездравог“ животног окружења. Она полази од предмета проучавања природних наука (вода, ваздух, земља...), али завршава са оценом односно вредновањем њиховог утицаја на квалитет живота („здрава“ односно „добра“ животна средина).

Једна од последица овог логичног односа према научним појмовима јесте начин заштите животне средине у кривичном законодавству РС (којим се бави једна друштвена наука – кривично право). Тако када се чланом 260. Кривичног законика који носи назив „Загађење животне средине“ штите вода, ваздух или земљиште од загађења, они се не штите сами по себи као природне појаве, већ њихова улога у одржавању животне средине онаквом каква одговара човеку, а то је „здрава“ или „очувана“ или „добра“ животна средина на коју човек има право. За постојање овог кривичног дела пресудан је однос човека према води, ваздуху и земљишту, односно животној средини у целини, као и значај који она има за човеков живот, а не оне по својој природи.

Из горе наведених разлога је повезивање појмова ***климе*** и ***заштите*** на начин на који савремени дискурс о климатским променама ради, оличен нпр. у климатском покрету или међународним организацијама које се баве климатским променама, апсурдно. Оно би подразумевало да можемо да једној природној појави која неумитно тече по својим природним законитостима (клими) припишемо са становишта човека, један одређени вредносни садржај („здрава и очувана“ животна средина). Без обзира какав значај и вредност човек приписује факторима који чине садржај климе (нпр. у изразима који су већ наведени: „здрава клима“ или „оштра клима“) они ће изгледати како изгледају.

Када би којим случајем супротно било могуће онда би морали да климатологију претворимо у друштвену науку и тој новој друштвеној науци створимо нове појмове. Тако би нпр. уз погрешно и залудно скован израз који је био повод за овај текст – ***заштита климе*** – морао нужно да буде основан на једнако погрешно и залудно скованом појму – ***загађење климе***. Тек ако бисмо створили појам загађења климе би било могуће да, након вредносног закључка о томе каква клима нам је потребна (а то би несумњиво била нека ***незагађена клима***) извршимо њену промену путем заштите.

Међутим то се неће десити. Од када је света и века ми људи се као врста прилагођавамо „суровој клими“. А не она нама.

502/504:342.4(497.11)

Др Слободан П. Орловић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
sorlovic@pf.uns.ac.rs

СНАГА ОДРЕДБИ О ЗАШТИТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У УСТАВУ СРБИЈЕ

Сажетак: Право на здраву животну средину спада у новију генерацију људских права („трећа корпа“). Ипак, то није сметња да оно буде ограничење другим и старијим људским правима и да им се надреди на тај начин. Једно од најстаријих људских права у писаним уставима је право на приватну својину. Устав Србије ограничава ово право одредбом да се „Законом (се) могу ограничити облици коришћења и располагања (земљишта у приватној својини, нап. С.О), односно прописати услови за коришћење и располагање да би се отклонила опасност од наношења штете животној средини.“ (чл. 88 Устава). Тако се право на здраву животну средину ставља изнад права на приватну својину које се односи на земљиште.

Право на предузетништво је слободно у нашем уставном систему али не апсолутно. Оно се може „ограничити законом ради заштите здравља људи, животне средине и природних богатстава (...)“ (чл. 83 Устава). Овде се заштита животне средине заправо надређује праву на привредну делатност и то као његово ограничење. Уставом је забрањена привредна делатност којом се нарушава здравље људи, животна средина и, унутар ње посебно, природна богатства.

Право на рад (чл. 60 Устава) је једно од основних људских права које спада у групу економских, социјалних и културних права. Оно се, између осталог, конкретизује одредбама да „Свако има право на поштовање своје личности на раду, безбедне и здраве услове рада, ограничено радно време (...)“ (чл. 60 ст. 4 Устава). Здрави услови рада су повезани са здравом животном средином и могући су само у њој. Ово је посебно важно за остварење права на рад у привредним гранама које су опасне по здравље и живот људи и природе (индустријске гране као што су хемијска производња, производња нафте, црна металургија, рударство и др).

Наведене одредбе говоре о правној снази уставне заштите људских права, као људског права са којим морају бити у складу и друга људска права. Ово је најбоља основа да се практично потпуно заштити животна средина што још увек у Републици Србији није случај.

502/504:006.3(4:497.11)

Др Бојан Л. Пајтић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Pajtic@pf.uns.ac.rs

НОРМАТИВНИ ОКВИР ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ ЕВРОПСКИХ ДИРЕКТИВА, ПРЕПОРУКА И УРЕДАБА ИЗ ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У НАШЕ ПОЗИТИВНОПРАВНЕ ПРОПИСЕ

Сажетак: Србија је постигла одређене помаке у достизању европских стандарда у области заштите животне средине. Међутим, напредак који је постигнут није довољан да бар нормативни оквир, који претходи практичној имплементацији модерног система еколошке заштите, буде заокружен онако како су то учиниле чланице ЕУ, што је довело до низа правних и структурних проблема, чијем сам решавању посветио посебну пажњу приликом истраживања.

Наше законодавство показује озбиљне мањкавости у области управљања хемикалијама и биоцидним производима. Позитивноправни прописи допуштају да Влада успостави кауцијски систем за решавање питања амбалаже у којој се чувају материјали и производи који се сматрају опасним по животну средину и то се може сматрати решењем које на ваљан начин решава овај проблем. Међутим, уместо да се систем управљања хемикалијама и биоцидним производима финансира од стране привредних субјеката који остварују приходе од стављања у промет оваквих продуката, најзамашнији део финансијских средстава се и даље обезбеђује из буџета Републике Србије. То није само нерационално, него је и супротно правним прописима Европске уније, пре свега Уредби ЕУ 528/2012, као и уредбама: Regulation (EC) No 340/2008 и Regulation (EU) No 564/2013). Истовремено, наш законодавац у правни систем уноси непотребну дистинкцију између опасних и нарочито опасних хемикалија, каква не постоји ни у европском законодавству, односно у правним прописима држава код којих је проблем заштите животне средине, због високог нивоа њиховог технолошког развоја, још израженији него код нас. Због свега наведеног, неопходно је доношење новог Закона о биоцидним производима и измена Закона о хемикалијама, којим би се решило питање финасирања у овој области, избегли сувишни институти и усагласило наше законодавство са правним системом Европске уније.

Још један од великих проблема са којима се суочавамо је произашао из чињенице да је Директива Европског Парламента о процени утицаја на животну средину из 2011. у наш систем инкорпорисана тек у другој половини 2018. године, што је онемогућило адекватно форматирање буџета и предузимање заштитних мера у области Екологије. Формални недостаци и одсуство законске регулативе, као и чињеница да је пропуштено да буде реализована препорука из годишњег извештаја Европске Комисије од 2016. године (која се односила на обезбеђење финансијских средстава за деловање Зеленог фонда), довели су до тога да тај фонд, као нова институција у области заштите животне средине дуго није вршио своју функцију, осим у сфери доделе средстава рециклажној индустрији. Није постојао дефинисан начин расподеле средстава, критеријуми за оцењивање захтева, нити механизми за праћење коришћења средстава. Није било могуће ни расписивање јавних конкурса, јер нису били прецизирани услови које потенцијални корисници јавних средстава морају испунити.

Поражавајућа је чињеница да наше законодавство још увек није дало одговор на проблем климатских промена, нити је на ваљан начин ово питање решено. Неопходно је хитно доношење Закона о климатским променама и ревидирање оних важећих правних прописа, који су су у непосредној вези са емитерима гасова којим се врши утицај на климу. Тиме би могао бити креиран механизам који би омогућио константно праћење рада локалних самоуправа у овој области, као и мониторинг при изради акционих планова за прилагођавање климатским променама.

35.077.3:502/504

Др Зоран Ј. Лончар, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
Z.Loncar@pf.uns.ac.rs

ПРАВНА ЗАШТИТА СТРАНАКА У ЕКОЛОШКИМ УПРАВНИМ СТВАРИМА

Сажетак: Могућност адекватне правне заштите представља питање од суштинског значаја за правни положај странке у сваком управном поступку, а посебно у управним стварима у области заштите животне средине. Иако Закон о општем управном поступку пружа могућност да се у посебним управним поступцима, због специфичности природе ствари, предвиди додатни ниво правне заштите странака, у области заштите животне средине таква правна могућност није искоришћена у одговарајућој мери. Шта више, у овој управној области не само да се још увек не срећу додатна средства правне заштите странака, већ се услед неусаглашености посебних поступака са општим управним поступком, за шта је законски рок одавно протекао, у појединим посебним поступцима у овој управној области срећу поједина решења којима се умањује ниво заштите права и правних интереса странака зајемчен Законом о општем управном поступку. Такав је случај, пре свега, са честим изостављањем жалбе као редовног правног средства или пак, изостављањем њеног одложеног дејства.

Странке у управном поступку у већини еколошких управних ствари данас у Србији углавном уживају исту правну заштиту као и у већини других управних поступка. Она је изражена, пре свега, кроз *жалбу* као основно редово правно средство, која се може изјавити у случају било које формалне или материјалне повреде закона, као и због неправилности учињене приликом доношења управног акта у управном поступку. У случају тежих повреда закона или угрожавања јавног интереса могу се употребити и одређена *ванредна правна средства*, чији је систем данас значајно преуређен, али су могућности правне заштите странака по том основу углавном остале исте, а чине их: Понављање поступка, Мењање и поништавање решења у вези са управним спором, Поништавање коначног решења, Укидање решења и Поништавање, укидање или мењање правноснажног решења на препоруку Заштитника грађана. У случају предузимања неких од нових активности управе у области заштите животне средине, које се данас такође могу сматрати управним стварима, попут закључења управног уговора, пружања

јавних услуга или предузимања управних радњи, може се изјавити и *приговор*, као ново правно средство ремонстративног карактера. Након коначности решења донетих у еколошким управним стварима постоји могућност судске контроле у *управном спору* пред Управним судом, као редовним судом посебне надлежности. Услед једностепености ове врсте судског спора, што представља значајно одступање од права на делотворни правни лек као једног од основних европских правних стандарда прописаних Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода (члан 13), странке у овој врсти судског спора имају могућност употребе свега два ванредна правна средства, чији је правни основ за употребу данас веома сужен. У питању су Понављање поступка, које се као ремонстративно правно средство може поднети самом Управном суду и Захтев за преиспитивање судске одлуке, о коме одлучује Врховни касациони суд.

347.764:[347.426:504(497.11)

Др Владимир Ж. Марјански, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
V.Marjanski@pf.uns.ac.rs

ОСИГУРАЊЕ ОД ЕКОЛОШКИХ ШТЕТА У ПРАКСИ ОСИГУРАВАЈУЋИХ ДРУШТАВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сажетак: Осигурање од еколошких штета је област осигурања у оквиру које се путем различитих врста и модалитета уговора о осигурању обезбеђује покриће штета проузрокованих загађењем животне средине. Еколошке штете могу бити покривене различитим врстама и модалитетима уговора о осигурању. Ту првенствено спадају уговори о осигурању од одговорности за штете проузроковане загађењем животне средине, али у упоредно-правној пракси у новије време све су заступљенији и уговори који по својој природи не спадају у уговоре о осигурању од одговорности. То су "класични" уговори о осигурању имовине и, или лица којим се покривају штете настале загађењем животне средине, а који се закључују у своје име и за свој рачун (осигурање првог лица – енг. *first party insurance*) или у своје име а за рачун или у корист једног или још чешће већег броја других лица (директно осигурање – eng. *direct insurance*).

Ова област осигурања у Републици Србији је и даље прилично неразвијена. У понудама осигуравајућих друштава које пружају услуге осигурања на територији Републике Србије, уговори о осигурању за штете проузроковане загађењем животне средине ретко су заступљени. Норме из ове области осигурања углавном се срећу као де шире целине осигурања од опште одговорности за штете или осигурања од одговорности која проистекне из обављања одређене делатности. Осигурање од еколошких штета врло се штуро помиње у оквиру општих услова осигурања од одговорности. У том смислу, у општим условима осигурања од одговорности домаћих осигуравајућих друштава, осигурање од еколошких штета углавном је искључено из осигуравајућег покрића и помиње се само као евентуална могућност додатног осигуравајућег покрића, без прописивања детаљнијих услова ове врсте осигурања. Општи услови осигурања у којима се помиње осигурање од еколошких штета углавном садрже само дефиниције појединих појмова, као на пример: појам еколошке штете, појам осигураног ризика, појам осигураног случаја и прописују само основна правила ове врсте осигурања:

време трајања осигуравајућег покрића и констатацију да осигураник мора да предузме превентивне мере у смислу одржавања објеката, постројења и опреме који лако могу угрозити односно загадити околину. У пракси домаћих осигуравајућих друштава, међутим, нема изграђених посебних услова у овој области осигурања који би садржали детаљнија и ближе уређена правила.

Разлози ретке заступљености ове врсте осигурања у пракси осигуравајућих друштава у Републици Србији проистичу првенствено из недовољно развијеног правног оквира опште регулативе о одговорности за еколошке штете. Наиме, још 2015. године започете су јавне консултације ради израде Нацрта Закона о одговорности за штету према животној средини којим би била имплементирана правна решења из Директиве ЕУ о одговорности за штету према животној средини 2004/35. Закон о одговорности за штету према животној средини, којим би било детаљно регулисано и обавезно осигурање од одговорности за еколошке штете, међутим, још није усвојен.

Тренутно у Републици Србији у домену одговорности за загађивање животне средине постоји врло скромна регулатива садржана у глави VII – одговорност за загађивање животне средине (од чл. 102-108) Закона о заштити животне средине („Сл. Гласник РС“ бр. 135/2004....95/2018- др. закон), уз прописивање сходне примене Закона о облигационим односима на питања о одговорности за штете нанете животној средини која нису посебно уређена тим законом.

502/504:[341.24:339.727.22

Др Петар М. Ђундић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Djundic@pf.uns.ac.rs

ИНТЕРЕС ОЧУВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ О ПОДСТИЦАЊУ И ЗАШТИТИ УЛАГАЊА

Сажетак: Правни режим заштите страних улагања на међународном нивоу традиционално се заснива на мрежи билатералних и мултилатералних међународних уговора о подстицању и заштити улагања. Привлачење страног капитала, према увреженом схватању, нарочито је битно за државе у развоју, будући да би требало да им обезбеди економски напредак. Поменути задатак ови уговори остварују тако што пружају јемство страним улагачима у погледу заштите њихових имовинских права повезаних са улагањем. Та права се затим штите кроз специфичан процедурални механизам – инвестициону арбитражу – који омогућује подношење тужбе улагача директно против државе пријема улагања. Државе пријема улагања, према томе, се обавезују да неће својим регулативним деловањем повредити субјективна права страног улагача, у нади да ће преузимање ове обавезе подстаћи прилив капитала на њихову територију и омогућити привредни развој.

Последњих десетак година овакав систем заштите страних улагања је изложен критици, у општој и научној јавности. Поред тога што поједине студије показују да је упитна директна повезаност између између прилива страног капитала и броја закључених међународних уговора о заштити улагања од стране државе, једна од његових слабости је тзв. асиметричност – страним улагачима се обезбеђује заштита права, али се у корелацији са тим правима не успостављају одговарајуће обавезе. Улагачи нису мотивисани да своје деловање прилагоде циљевима одрживог развоја државе пријема, у које несумњиво спада и заштита животне средине. Схватање које је у доктрини распрострањено јесте да повећани обим страних улагања доводи до повећаног ризика од повреде животне средине. Управо су ови обзири довели до тога да се у новој генерацији међународних уговора о заштити улагања нађу одредбе усмерене на заштиту интереса држава пријема улагања, укључујући ту и интерес очувања животне средине. Новији билатерални и мултилатерални споразуми овог типа стреме остваривању поменутог циља на неколико начина.

Прво, одређени споразуми садрже одредбе које се односе на изузетке од обавезе државе на основу споразума, тако што истичу да споразум не забрањује усвајање и примену регулативних мера у циљу заштите живота или здравља становништва и животне средине.

Друга група одредаба чије је укључивање мотивисано заштитом животне средине и других циљева одрживог развоја односи се на обавезу држава уговорница да не прибегавају привлачењу улагања тако што ће либерализовати своје прописе који се односе на здравље становништва, његову безбедност или на заштиту животне средине. Одредбе оваквог типа би требало да спрече појаву која се у литератури назива „трком до дна", односно феномен који подразумева такмичење држава у привлачењу страних улагања кроз ублажавање захтева наметнутих прописима у области животне средине.

Коначно, поједини двострани међународни уговори о подстицању и заштити изричито налажу да се интерес заштите животне средине узме у обзир приликом закључивања да ли је држава повредила одговарајући стандард заштите из споразума. Тако, на пример, Анекс Б.10. споразума између Србије и Канаде (2014) наводи да се, осим у изузетним случајевима, недискриминаторне мере које држава пријема предузима у циљу заштите легитимних интереса јавне добробити, као што су здравље, безбедност и животна средина, не могу представљати индиректну експропријацију у смислу овог споразума.

330.341.424:504]:061.1EU

Др Сандра С. Фишер Шобот, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.FiserSobot@pf.uns.ac.rs

ПРАВНО РЕГУЛИСАЊЕ ИНДУСТРИЈСКИХ УДЕСА У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Сажетак: Индустријска постројења имају значајан удео у загађивању животне средине. Удеси у индустријским постројењима производе вишеструке краткорочне и дугорочне негативне ефекте на здравље људи, животну средину и економску активност. За отклањање последица индустријских несрећа је потребно да прође дуги низ година, а неретко неки негативни ефекти остају заувек. Штетни ефекти и последице удеса у индстријским постројењима још више долазе до изражаја ако су њима погођене две или више држава.

Седамдесетих и осамдесетих година 20. века у Европи се догодило неколико великих индустријских удеса, који су представљали праве еколошке катастрофе. Два удеса су имала нарочито тешке последице – случај Севесо и случај Сандоз. Севесо акцидент се догодио 1976. године у северној Италији, у хемијској фабрици пестицида и хербицида. У хемијском постројењу за производњу пестицида и хербицида је услед удеса у атмосферу испуштен облак који је садржао отровне и канцерогене материје. Непосредна последица удеса је било загађење 10 квадратних миља земљишта и вегетације. Поред тога, услед испуштања диоксина дошло је до масовног тровања локалног становништва. Десет година касније, у новембру 1986. године је избио пожар у складишту компаније Сандоз у индустријској области у близини Базела у Швајцарској. Услед пожара велика количина токсичних материја доспела је у Рајну и имала катастрофалне последице по екологију. То је била једна од највећих индустријских несрећа у западној Европи. Када се несрећа догодила швајцарске власти у прва 24 часа нису о удесу обавестиле остале државе кроз које протиче Рајна и на тај начин онемогућиле су друге државе да предузму мере за смањење штетних последица. Услед тровања опасним материјама умрло је пола милиона риба.

Севесо акцидент је представљао непосредан повод за усвајање правила на нивоу Европске економске заједнице којима би се регулисало управљање опасним хемикалијама и безбедност индустријских постројења. 1982. године је усвојена Директива 82/501/ЕЕЗ о опасностима озбиљних удеса одређених

индустријских активности, која је позната као Севесо I Директива. Циљ директиве је била хармонизација правила држава чланица о озбиљним хемијским удесима, те спречавање индустријских удеса, као и ограничавање њихових штетних последица по безбедност и здравље људи и животне средине.

Напред описани удес који се догодио у складишту компаније Сандоз представљао је повод за измену Севесо I Директиве. Севесо I Директива је мењана два пута – 1987. и 1988. године. Изменама је проширено поље примене директиве, тако да обухвата и складиштење опасних супстанци.

После анализе индустријских удеса који су се догодили у периоду после доношења Севесо I Директиве, као и њених измена и допуна, 1996. године је усвојена Директива 96/82/ЕЦ о контроли опасности од великих несрећа који укључују опасне супстанце или Севесо II Директива. Севесо II Директива се заснива на чл. 130с Уговора о оснивању Европске заједнице из 1992. године (УЕЗ). Севесо II Директива је имала два циља. Први је спречавање индустријских удеса који укључују опасне супстанце. Други циљ је, с обзиром на то да није могуће у потпуности спречити наступање индустријских несрећа, ограничавање последица таквих удеса не само на људе, него и на животну средину. Док је Севесо I Директива била усмерена на одређене активности и прописала листу опасних материја, Севесо II Директива је увела систем класификације опасних супстанци (отровне, запаљиве/експлозивне и опасне за животну средину) и одредила је дозвољене прагове за одређене врсте и категорије тих супстанци.

Коначно, 2012. године је усвојена и Директива 2012/18/ЕУ Европског парламента и Савета о контроли опасности од великих несрећа које укључују опасне супстанце, о измени и каснијем стављању ван снаге Директиве Савета 96/82/ЕЗ (Севесо III Директива). Основни разлог за доношење Севесо III Директиве је усклађивање са Уредбом (ЕЗ) бр. 1272/2008 о класификацији, обележавању и паковању супстанци и смеша (ЦЛП Уредба) из 2008. године. Циљ Севесо III Директиве је уједначавање националних законодавстава држава чланица у погледу новог начина класификације хемијских супстанци.

341.24:551.583

Др Бојан Н. Тубић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
B.Tubic@pf.uns.ac.rs

ПАРИСКИ СПОРАЗУМ О КЛИМИ И ЊЕГОВЕ ПОСЛЕДИЦЕ

Сажетак: Проблем промене климе већ неколико деценија заокупља пажњу како научника тако и ддржава и међународних организација. Оквирна конвенција Уједињених нација о промени климе усвојена је у Рио де Жанеиру 1992. године. Њен основни циљ је стабилизација концентрације гасова са ефектом стаклене баште на нивоу који би спречио негативне утицаје човека на климатски систем, што ипак не би угрозило производњу хране и одрживи развој. Државе уговорнице ове Оквирне конвенције су 1997. године, у Кјоту, усвојиле додатни протокол који је садржавао квантификоване обавезе у погледу смањења емисије за индустријализоване државе. Значај овог протокола је у подизању свести о потреби смањења емисије штетних гасова и заштити животне средине, иако његови циљеви нису били испуњени.

У Паризу је, 2015. године, усвојен Споразум о промени климе. Он, на неки начин, прекида са ранијом поделом на развијене земље и оне у развоју, већ истиче да сви морају да уложе напоре у овој области. Париски споразум поставља општи оквир како би се избегла промена климе, ограничавајући глобално загревање испод 2 степена Целзијуса и улажући напоре да се оно ограничи до 1,5 степени у односу на прединдустријски период. Његов циљ је такође да ојача способност држава да се суоче са последицама климатских промена и да их подржи у њиховим напорима за решавање овог глобалног проблема.

Париски споразум представља универзални, правно обавезујући споразум о глобалним климатским променама. Потписале су га 196 а ратификовале 183 државе и Европска унија. Споразум је ступио на снагу 4. новембра 2016. године за шта је било потребно да минимум 55 држава које доприносе барем 55% глобалних емисија депонују своје инструменте о ратификацији.

Као допринис овом споразуму, државе чланице су поднеле свеобухватне националне климатске акционе планове. Владе држава уговорница су се сагласиле да се састају сваких пет година како би проценили колективни напредак према дугорочним циљевима и да информишу стране о својим националним активностима на пољу примене споразума. Затим, препознају

важност минимизирања губитака и штете који су повезани са штетним последицама климатских промена. Потврђује се потреба за сарадњом и подстиче разумевање, активност и подршка у различитим областима као што су системи раног упозоравања, припремљеност за случај незгоде и осигурање ризика.

Конвенција препознаје улогу недржавних субјеката у решавању проблема климатских промена, укључујући градове, друге органе локалне самоуправе, цивилно друштво, приватни сектор и друге. Они су позвани да појачају напоре и активности на смањивању емисија, затим да смање штетне последице климатских промена и да промовишу регионалну и међународну сарадњу.

На конференцији УН о клими одржаној у Катовицама у децембру 2018. године, усвојен је документ који садржи заједничка и детаљна правила, процедуре и смернице, које операционализују Париски споразум. Он покрива све кључне области, укључујући транспарентност и финансије и обезбеђује флексибилност државама уговорницама, омогућавајући им да испуне своје обавезе. На тај начин би се омогућило државама чланицама да прогресивно унапреде своје доприносе борби против климатских промена, како би се испунили дугорочни циљеви споразума.

Европска унија има значајну улогу у међународним напорима у борби против климатских промена. Она је била активна у доношењу Париског споразума и наставља да показује глобално лидерство. Допринос ЕУ је да смањи емисије гасова који доводе до ефекта стаклене баште најмање за 40% до 2030. године, у поређењу са 1990. годином. Сва неопходна легислатива ЕУ потребна за остваривање овог циља је усвојена до краја 2018. године.

Париски споразум представља значајан документ у борби против негативних климатских промена. Остаје да се види како ће се он спровести у дело и колико ће државе бити спремне да се придржавају преузетих обавеза.

502/504:159.922

Др Драгана М. Ћорић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Coric@pf.uns.ac.rs

УТВРЂИВАЊЕ ПОЈМА И ОБИМА ЕКОЛОШКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ, КАО ПОСЕБНЕ ВРСТЕ ДРУШТВЕНЕ СВЕСТИ

Сажетак: Еколошка интелигенција постаје појам који се све чешће истражује и проучава на мултидисциплинарни начин. Његова садржина је комплексна и вишеструко значајна, јер утиче на све сфере друштвеног живота.

Сама мишљења о постојању еколошке интелигенције су подељена. Неки аутори сматрају да еколошка интелигенција постоји, тачније- да се рађамо са њом, као и са другим интерним ресурсима, ставовима, вредностима и правима, док други пак сматрају да еколошка интелигенција представља посебан скуп знања и вештина која сваки појединац треба додатно, током свог живота да развија и унапређује. Први аутори који заговарају постојање еколошке интелигенције као својеврсног природног права сваког човека, истичу и неодвојивост еколошке интелигенције од нашег (унутрашњег) бића. Технолошки развој и све користи које имамо до њега нас је усмерио последњих деценија на страну антропоцентричног схватања света. Поновно „буђење“ еколошке интелигенције, која је наш неодвојив, али тренутно заборављен део нас може довести до нове прилике и продужетка нормалног живота на земљи. Други аутори, који сматрају еколошку интелигенцију вештином која се стиче у току живота, се у једном слажу са својим „противницима“- еколошка интелигенција, без обзира како и када настаје, и колико ју је потребно и на које начине одржавати током живота је једини истински спас за опстанак људске врсте.

Битно је споменути и везу еколошке интелигенције са правом. Еколошка интелигенција, и еколошка свест која происходи из исте, су кључни носиоци промена, на страни адресата али и адресаната. Њихово постојање је кључно за развој легитимитета еколошких прописа и самог еколошки одрживог понашања људи. Стога су развоји ових нових компетенција изузетно битни за стварање истински еколошких и заштитних закона са једне стране, и за стварање нове, другачије свести и потребе поштовања истих таквих закона у циљу очувања животне средине и њеног опоравка, са друге

стране. Та нова, еколошка свест и еколошка перспектива сагледавања одређеног проблема треба да буду битно обележје сваког законодавца и његовог будућег рада. Истовремено, развијена појединачна еколошка интелигенција представља велики помак и почетак сваке промене коју желимо да видимо у свету око нас.

502/504:061.1EU(497.11)

Др Александар Л. Мартиновић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
A.Martinovic@pf.uns.ac.rs

ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У КОНТЕКСТУ ПРИКЉУЧЕЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Сажетак: Заштита животне средине подразумева скуп различитих поступака и мера који спречавају угрожавање животне средине, са циљем очувања биолошке равнотеже. Фактори који могу негативно утицати на животну средину, пре свега потичу од људи који својим активностима, као што су неконтролисани развој пољопривреде, индустрије, саобраћајне инфраструктуре итд, могу трајно да измене биолошку равнотежу у животној средини.

Физичка лица, удружења и привредна друштва могу учинити много тога када се ради о заштити животне средине, пре свега рационалним коришћењем воде и електричне енергије, одговорним понашањем према генерисаном отпаду из домаћинстава и индустрије и слично, с тим што се многи проблеми могу решити само заједничком акцијом различитих друштвених субјеката, због обима и сложености тих проблема (индустријско загађење, последице климатских промена и слично). Коначно, заштита животне средине је и значајно политичко питање будући да подразумева постојање политичке воље као и адекватног знања како би се креирала ефикасна политика заштите животне средине. За креирање такве политике неопходна је координација државних органа, органа аутономне покрајине и органа јединица локалне самоуправе, али и учешће различитих структура цивилног друштва и привредних субјеката у процесу доношења одлука које се тичу заштите животне средине.

Будући да је Република Србија стратешки опредељена за приступање Европској унији, њена политика заштите животне средине мора бити усклађена са стандардима ЕУ у овој области који су веома високи, при чему стање животне средине у одређеним деловима Републике Србије није на задовољавајућем нивоу. Сматра се да је Републици Србији, за усклађивање са постојећим стандардима ЕУ, потребно најмање 10 до 12 милијарди евра. Разуме се, улагање у заштиту животне средине не треба посматрати као пуки трошак већ као нешто што доноси дугорочну корист, како грађанима као појединцима тако и најразличитијим привредним субјектима. Достизање

високих циљева у области заштите животне средине представља подстицај за економски развој, за нове инвестиције и нова и дугорочно одржива радна места, између осталог и на тај начин што примењивање мера енергетске ефикасности и коришћења обновљивих извора енергије може да доведе до смањења гасова у атмосфери који проузрокују ефекат стаклене баште. То, с друге стране, може да доведе до ублажавања климатских промена, а на крају крајева и до смањења трошкова здравствене заштите. У Републици Србији предузете су одређене нормативне и регулаторне мере у области заштите животне средине, као што је доношење Националног програма заштите животне средине 2010. године, којим су прописане дугорочне и краткорочне приоритетне мере за планирање и управљање системом заштите животне средине, док је Законом о планском систему Републике Србије („Службени гласник Републике Србије“, број 30/2018) утврђена хијерархија планских и стратешких докумената у области заштите животне средине. У плану је и ревизија целокупног стратешког оквира у области заштите животне средине, што између осталог подразумева и припрему нове кровне стратегије у овој области. Министарство за заштиту животне средине, у оквиру пројеката који се финансирају из фондова ЕУ и других међународних фондова (као што је Глобални фонд за животну средину), предузима низ активности које су усмерене ка подизању свести и јачању свих друштвених капацитета у циљу заштите животне средине. 2014. године формиран је Национални савет за климатске промене као међусекторско саветодавно тело Владе, које учествује у изради и примени законодавног оквира за борбу против климатских промена, али и обезбеђује реализацију стратегија, програма и мера за нискоугљенични развој и прилагођавање на измењене климатске услове, као и пројеката који се спроводе у оквиру Механизма чистог развоја дефинисаног Кјото протоколом.

Потписивањем Париског споразума о климатским променама, наша држава се обавезала да ће допринети смањењу емисије гасова са ефектом стаклене баште на глобалном нивоу. Интензивно се ради на изради националне међусекторске стратегије борбе против климатских промена, која треба да укључи одговарајући акциони план.

Процес приступања Републике Србије Европској унији подразумева преговоре са ЕУ по одговарајућим питањима у оквиру преговарачког поглавља 27, при чему су од нарочите важности преговори о прелазним роковима за усклађивање са регулативом ЕУ у области заштите животне средине. Такође, овај процес подразумева и значајна буџетска издвајања за област животне средине. Тако је у буџету Републике Србије за 2019. годину Министарству за заштиту животне средине било опредељено 6796533000 динара, док је у буџету за 2020. годину за исто Министарство опредељен износ од 7900287000 динара.

Важећим прописима у Републици Србији органи јединица локалне самоуправе добили су бројне надлежности у области заштите животне средине, што је добро са аспекта приближавање процеса доношења одлука грађанима, док су с друге стране капацитети градских и општинских управа (финансијски, људски, технички) у области заштите животне средине често скромни и недовољни. Осим тога, пракса је показала да је на нивоу локалне самоуправе изражен проблем ненаменског трошења средстава предвиђених за заштиту животне средине. Питање наменског трошења прикупљених средстава је веома важно, посебно ако се има у виду да, након пријема у пуноправно чланство, Република Србија има обавезу да у потпуности поштује стандарде ЕУ у области заштите животне средине, док непоштовање регулативе ЕУ у овој области може довести до озбиљних трошкова за државу, јединице локалне самоуправе и на крају крајева саме грађане.

На крају, важно је да се истакне да је у процесу доношења одлука које се тичу заштите животне средине неопходно учешће најшире друштвене јавности. Наиме, грађани, као порески обвезници, и њихова удружења, као и различите организације цивилног друштва могу допринети транспарентнијем креирању и спровођењу буџета у делу који се односи за заштиту животне средине, поготово на локалном нивоу. Такође, грађани и њихова удружења могу утицати и на креирање јавне политике у области заштите животне средине, кроз учешће у дискусији о предлозима закона и других прописа, али и давањем сугестија и константним праћењем процеса приступања Републике Србије Европској унији у оквиру преговарачког поглавља 27. С тога је важно подизање свести грађана о свим овим питањима, при чему значајну улогу у томе имају образовни систем, медији, као и добро осмишљене кампање и акције заштите животне средине надлежних државних органа и организација.

504.5:347.241(497.11)

Др Марко С. Кнежевић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
M.Knezevic@pf.uns.ac.rs

НЕВЛАСНИЦИ КАО ИМАОЦИ ЗАХТЕВА ЗА ПРОПУШТАЊЕ ИМИСИЈА У СМИСЛУ ЧЛ. 5 СТ. 1 ЗАКОНА О ОСНОВАМА СВОЈИНСКОПРАВНИХ ОДНОСА

Сажетак: Заштита од имисија према стандардима из чл. 5 ст. 1 Закона о основама својинскоправних односа се традиционално везује за суседско право, односно за односе два власника суседних непокретности. У том смислу се захтев за пропуштање имисија везује за власника непокретности која је њима изложена. Да и нека друга лица од власника могу да буду имаоци таквог захтева редовно се не поставља као питање; понегде се ипак у литератури наилази на постављање проблема, и пређутно се даје негативан одговор, с обзиром да се заступа став да закон треба да се мења. Према томе, прилично поуздано може да се каже да владајуће схватање негира да било ко осим власника непокретности која је изложена прекомерним имисијама има захтев за пропуштање (негаторни захтев).

Овакво схватање није исправно, јер важеће српско право ипак признаје негаторне захтеве лицима који су невласници, а имају право коришћења непокретности (плодоуживаоци, имаоци службености становања, закупци итд.); право није текст закона, већ резултат тумачења текста закона, као и резултат попуњавања његових празнина.

Редакција чл. 5 ст. 1 ЗОСПО већ оставља простор за овакво тумачење, с обзиром да је одредба редигована тако да се успоставља дужност власника непокретности да се уздржава од радњи којима се отежава коришћење друге непокретности. Стога, како власник није увек и онај који има право коришћења непокретности, таква дужност уздржавања постоји према свакодобном титулару права које обухвата и право коришћења непокретности. Како је корелатив дужности уздржавања вршења неких радњи захтев другог лица да захтева пропуштање таквих радњи, произлази да и овакви невласници имају негаторни захтев за пропуштање имисија.

Овакав резултат тумачења је оправдан укупним вредновањем и догматичком конструкцијом института. Циљ чл. 5 ЗОСПО није заштита власника

непокретности, како се то иначе истиче у литератури и судској пракси. Смисао одредбе је у омогућавању коришћења непокретности у складу са месним приликама, што даље значи да услед прекомерних имисија (или опасности од њиховог наступања) за титулара права коришћења непокретности, који није увек власник, мора настати утужив захтев којим ће се остварити циљ. Уколико би се то негирало, тиме би постојала догматичка контрадикција, односно импутирала би се законодавцу воља да створи систем противуречних вредновања. Он би признавао нпр. плодоуживаоцу или закупцу право коришћења непокретности, али би му га уједно ускраћивао, јер би негирао могућност остваривања права коришћења у складу са месним приликама. Управо због тога је у референтним упоредноправним системима (Аустрија, Немачка) створен закружени концепт негаторног захтева за пропуштање имисија чији је титулар свакодобни титулар права које обухвата право коришћења непокретности; он је створен на бази редакцијског стања довољно сличног домаћем, и то заједничким подухватом теорије и судске праксе. Другим речима, домаћа догматика и судска пракса не требају да чекају реакцију законодавца (судска пракса ни не сме, јер је обавезна да уз помоћ признатих метода „изрекне право", дакле оно које важи), већ би требали да извуку максимум из постојећег стања ствари применом признатих метода правне методологије.

336.22:502/504]:061.1EU

Др Цвјетана М. Цвјетковић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
C.Cvjetkovic@pf.uns.ac.rs

ХАРМОНИЗАЦИЈА ЕКОЛОШКИХ ПОРЕЗА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Сажетак: Имајући у виду размере еколошких проблема све већи број држава се опредељује за употребу економских инструмената којима се истовремено постиже остваривање и еколошких и фискалних циљева.

Пошто примарно право Европске уније прописује да ће се политика Уније у области животне средине заснивати и на принципу „загађивач плаћа", нимало не изненађује чињеница да је велики број чланица у своје пореске системе увео еколошке порезе, а све како би се барем донекле ублажили еколошки проблеми у најразличитијим областима. Тако, у земљама чланицама Уније бележи се употреба пореза на емисију угљен-диоксида, пореза на пестициде, пореза на одлагање и спаљивање отпада, пореза на амбалажу, итд. Такође, веома често, у државама чланицама Уније постојећи порези се користе за остваривање еколошких циљева. Најбољи пример тога јесу порези који се односе на путничке аутомобиле. Они могу дати допринос заштити животне средине, било тако што ће се њихова висина одређивати у зависности од потрошње горива, односно количине емитованог угљен-диосксида, било прописивањем пореских олакшица. Ту се, пре свега, мисли на пореске олакшице за возила на електрични погон, хибридна возила и возила која користе алтернативна горива.

Секундарно право Уније, и то оно обавезујућег карактера, посвећено хармонизацији еколошких пореза је прилично скромно. Ту се, пре свега, убраја регулатива која се односи на опорезивање енергената и електричне енергије. Међутим, не можемо се отети утиску да она, због релативно ниских минималних стопа и бројних олакшица, недовољно доприноси заштити животне средине, односно да се приликом њиховог опорезивања предност често даје неким другим циљевима, првенствено, обезбеђивању конкурентске позиције одређених економских сектора.

И у области еколошког пореског права у изворе спада и оно право створено путем негативне интеграције, тј. праксе Суда правде Европске уније који ставља ван снаге одредбе држава чланица које су у супротности са правом Уније. Дакле, не може се занемарити улога коју овај орган има у

хармонизацији законодавства држава чланица које је посвећено еколошким порезима. О томе најбоље сведочи чињеница да се Суд правде у великом броју случајева изјашњавао о порезима држава чланица у чијој основи леже еколошки разлози, с обзиром на то да начин њиховог конципирања може да буде у колизији са одредбама о државној помоћи и основним слободама.

630(497.11)”1891”(094.5)

Др Урош Н. Станковић, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
U.Stankovic@pf.uns.ac.rs

ЗАКОН О ШУМАМА (1891)

Сажетак: Предмет нашег истраживања током 2019. био је Закон о шумама донет 1891. као реакција на све веће смањивање шумског фонда Краљевине Србије. Према Закону о шумама, шуме су подељене на државне, приватне, општинске, манастирске, сеоске и општинске. Општине и села су своје право својине на шумама морале доказати, а на беспалтно коришћење жиропаће били су овлашћени само најсиромашнији становници Краљевине Србије, они који плаћају мање од десет динара непосредног пореза. Крчење шума ради стварања обрадивог земљишта није било дозвољено. Нормативно су регулисани и организација шумарске службе, стручна спрема и дужности шумара. Закон о шумама прописао је да ће се извршити и разграничење шума, свакако због тога што је у вези са правом својине над њима често избијали спорови. За кривична дела против шума биле су предвиђене строге казне.

У литератури из области шумарства сматра се да је овај правни акт представљао прекретницу у погледу квалитета нормативне заштите шума. Понегде се, међутим, истиче и да је Закон у пракси слабо заживео, да је њиме прописана добра заштита шумског фонда остала мртво слово на папиру. Стога се може говорити о великом напретку у нормативној, а малом у фактичкој заштити тада већ угрожених шума Краљевине Србије.

336.225.66:347.254

Лука О. Батуран, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
lbaturan@pf.uns.ac.rs

ФИНАНСИЈСКИ ПОДСТИЦАЈИ У СФЕРИ СТАНОВАЊА И СТАНОГРАДЊЕ

Сажетак: У склопу Стратегије подстицања развоја, Влада Републике Србије препознала је недостатак стамбеног простора као проблем који негативно утиче на здраво животно окружење, а што доприноси погоршању демографске слике у држави. Зато су финансијски подстицаји одређени као један од инструмента социјалне политике којима ће се утицати на побољшање у сфери становања, тако што ће се омогућити већем броју породица да реше стамбено питање на жељени начин. У питању су подстицаји дати у форми новчаних субвенција и пореских олакшица који се дају купцима и закупцима станова, као и правним лицима која се баве станоградњом. Истраживање је било усмерено на економске ефекте ових мера.

Прва хипотеза је да подстицаји који су предмет истраживања нису адекватни инструменти за решавање овог проблема српског друштва. Дугорочно и одрживо решење не може се ефикасно постићи редистрибуцијом.

Друга хипотеза истраживања јесте да суштина проблема уопште није у недостатку стамбеног простора, нити у високим трошковима становања, него у првом реду у неефикасном коришћењу постојећег стамбеног фонда. Истраживања показују да у Србији постоје значајни стамбени капацитети. Међутим, проблем је што због лоше инфраструктурне опремљености мањих места и (последично) недовољне понуде културних садржаја, становништво (пре свега припадници средње класе) преферирају живот у урбаним центрима. Зато је тражња станова у неколико великих градова висока (последично и њихова цена), док су цене кућа и станова у мањим срединама ниске.

Решење проблема треба тражити у побољшању економског амбијента у коме се одвија живот грађана ради убрзања привредног раста, што и јесте основна функција савремене државе. Када су финансијски инструменти у питању потребно је приступити снижавању пореских стопа или чак укидању појединих пореских облика, ради смањења пореског оптерећења грађана и привреде. Буџетска средства, уместо што се непотребно троше на различите субвенције и „социјалне“ програме, треба искористити за обезбеђење јавних

добара, између осталог за изградњу и одржавање путне и железничке инфраструктуре. Квалитетнији јавни саобраћај омогућиће бољу повезаност приградских и сеоских насеља са урбаним центрима, што би даље омогућило оптимално коришћење постојећег стамбеног фонда, као и оптималан ниво становградње.

343.57(497.11)

Др Стефан Самарџић, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.Samardzic@pf.uns.ac.rs

КАЗНЕНОПРАВНИ АСПЕКТИ ИЛЕГАЛНЕ ТРГОВИНЕ ПСИХОАКТИВНИМ СУПСТАНЦАМА, АЛКОХОЛОМ И ДУВАНОМ У СРБИЈИ

Сажетак: Размере недозвољене трговине уопште, од производа којима је трговина изричито забрањена, па све до копија робе широке потрошње, данас су практично немерљиве, а годишња вредност размене на илегалним тржиштима креће се и до готово две хиљаде милијарди долара. У земљама које се налазе у истој или лошијој економској ситуацији као Србија, недозвољена трговина углавном се односи на илегалну трговину односно шверц дуваном, алкохолом те дрогама у најширем смислу. Имајући у виду да су ове материје саме по себи веома штетне за људско здравље, нарочито је значајно напоменути мултипликацију опасности по здравље које вребају када се ради о потпуно неконтролисаној трговини на црном тржишту без било какве одговорности продавца.

Како је предмет рада једна веома разуђена и широка област, која је притом прилично динамична, истраживањем легислативног оквира омеђили смо простор за ову анализу. Од законских текстова којима се ове области примарно уређују, те веома обимне подзаконске регулативе, где налазимо прегршт казненоправних норми, превасходно прекршајног, те понегде још увек и привреднопреступног карактера, сам кривичноправни кодекс посвећује неколико кривичних дела заштити здравља људи од ових шкодљивих производа када они долазе са црног тржишта.

Осим веома разуђеног нормативног апарата, где се у споредном кривичном, односно казненом законодавству налази већи број, пре свега прекршаја, живот ових норми у пракси сасвим је разнолик из угла судске праксе и ставова суда од случаја до случаја. Раскошност судске праксе у овој области, са нагласком на област психоактивних супстанци огледа се како у различитом тумачењу појединих елемената на којима почивају бића односних кривичних дела односно прекршаја, па све до изузетно шаренолике судске праксе. Ни једно ни друго, свакако није за похвалу и тешко да доприноси остваривању сврхе кажњавања, па тиме и опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција. Сагледавањем и анализом (не)усклађености

нормативног оквира те судске праксе у овој области, настојали смо дати смернице за унапређење ове области, а све у циљу боље и потпуније заштите здравља људи.

343.3/.7:502/504]:343.235

Др Иван Д. Милић, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет
i.milic@pf.uns.ac.rs

РАНИЈЕ ЧИЊЕЊЕ КАЗНЕНИХ ДЕЛА ИЗ ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ КАО ОТЕЖАВАЈУЋА ОКОЛНОСТ У БУДУЋЕМ КАЗНЕНОМ ПОСТУПКУ

Сажетак: У казненом поступку (кривичном, привреднопреступном и прекршајном) уколико се окривљеном изриче санкција потребно је да се изврши њена индивидуализација.[1] Да би се казнена санкција индивидуализовала потребно је да се у казненом поступку утврде све олакшавајуће и отежавајуће околности. У материјалним одредбама казнених закона (пре свега у: Кривичном законику[2], Закону о одговорности правних лица за кривична дела[3], Закону о привредним преступима[4] и Закону о прекршајима[5]) се налазе одредбе о индивидуализацији казнених санкција. Индивидуализовати казнену санкцију је сложен поступак, у којем судија цени све околности и доноси одлуку о врсти санкције и њеној висини. Окривљено лице које се у казненом поступку осуди/казни добија један нови статус – статус осуђеног или кажњеног лица.[6] Свако осуђено или кажњено лице се уписује у одговарајућу евиденцију. Имајући у виду да постоје три казнена дела (кривично дело, привредни преступ и прекршај) постоје и три „евиденције". Упис у евиденцију следи након стицања статуса осуђеног/кажњеног.

С тим у вези, свако лице за које је утврђено да је учинило било које казнено дело (свакако и казнено дело из области заштите животне средине) биће уписано у одговарајућу евиденцију, а што зависи од врсте казненог дела. У зависности од врсте казненог дела, врсте и висине изречене санкције постоји могућност да се осуђени/кажњени избрише из евиденције. С друге стране,

---

[1] Једино се не индивидуализује новчана казна приликом издавања прекршајног налога.

[2] *„Службени гласник РС"*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.

[3] *„Службени гласник РС"*, бр. 97/2008.

[4] *„Службени лист СФРЈ"*, бр. 4/77, 36/77, 14/85, 74/87, 57/89, 3/90, *„Службени лист СРЈ"*, бр. 27/92, 24/94, 28/96, 64/2001, *„Службени гласник РС"*, бр. 101/2005.

[5] *„Службени гласник РС"*, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016 (Одлука Уставног суда).

[6] У зависности од врсте казненог дела.

постоје и таква учиниоци казнених дела који се никада не бришу из евиденције. Упис у евиденцију значи да је неко раније већ чинио одређена казнена дела. Уколико би се лицу које је раније „евидентирано“ као учинилац казненог дела судило у неком новом казненом поступку, та околност би могла да се цени као отежавајућа.

Да ли ће се та околност ценити као отежавајућа зависи, пре свега, од тога за које се ново казнено дело води казнени поступак. По правилу, потребно је да постоји одређена веза између раније учињеног казненог дела и дела за који се води поступак. Можда је један од важнијих критеријума врста раније учињеног казненог дела. То би значило и да се: 1. раније прекршајно кажњавање из области заштите животне средине може ценити као отежавајућа околност у будућем кривичном поступку или поступку за привредни преступ из области заштите животне средине; 2. ранија осуда због учињеног привредног преступа из области заштите животне средине може ценити као отежавајућа околност у будућем кривичном или прекршајном поступку из области заштите животне средине; 3. ранија осуда због учињеног кривичног дела из области заштите животне средине може ценити као отежавајућа околност у будућем привреднопреступном или прекршајном поступку из области заштите животне средине.